

Ім'я користувача:
Моца Андрій Андрійович

ID перевірки:
1011180769

Дата перевірки:
14.05.2022 08:39:22 EEST

Тип перевірки:
Doc vs Internet + Library

Дата звіту:
14.05.2022 09:17:31 EEST

ID користувача:
100006701

Назва документа: Дипломна Любка Еріка

Кількість сторінок: 47 Кількість слів: 14678 Кількість символів: 105105 Розмір файлу: 753.86 KB ID файлу: 1011075024

33.1% Схожість

Найбільша схожість: 5.94% з Інтернет-джерелом (<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/22083/1/%D0%86%D0>).

32.1% Джерела з Інтернету 290 ..... Сторінка 49

2% Джерела з Бібліотеки 88 ..... Сторінка 52

0% Цитат

Вилучення цитат вимкнене

Вилучення списку бібліографічних посилань вимкнене

0% Вилучень

Немає вилучених джерел

Модифікації

Виявлено модифікації тексту. Детальна інформація доступна в онлайн-звіті.

Замінені символи 28

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Кафедра філології

Реєстраційний № _____

Кваліфікаційна робота
СТИЛІСТИЧНА ФУНКЦІЯ ДІАЛЕКТИЗМІВ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ
ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ)
ЛЮБКА ЕРІКА ВІКТОРІВНА

Студентка IV курсу

Освітня програма: «Середня освіта (Українська мова і література)»

за спеціальністю 014 «Середня освіта

(Українська мова і література)»

галузі знань 01 Освіта / Педагогіка

Ступінь вищої освіти: бакалавр

Тема затверджена Вченою радою ЗУІ

Протокол № 10 /27 жовтня 2021 року

Науковий керівник: Барань Єлизавета Балажівна,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри філології

Завідувач кафедри: Бергсасі Аніко Ференцівна
габілітований доктор, професор

Робота захищена на оцінку _____, « ____ » _____ 2022 року

Протокол № _____ /2022

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Кафедра філології

Кваліфікаційна робота
СТИЛІСТИЧНА ФУНКЦІЯ ДІАЛЕКТИЗМІВ (НА МЕТЕРІАЛІ ТВОРІВ
ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ),
Ступінь вищої освіти: бакалавр

Виконала: студентка IV курсу
ЛЮБКА ЕРІКА ВІКТОРІВНА
Освітня програма: «Середня освіта (Українська мова і література)»

Науковий керівник: Барань Єлизавета Балажівна,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри філології

Рецензент: Лібак Наталія Андріївна
магістр філології, доцент кафедри філології
Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II

Берегове
2022

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ I Особливості закарпатського діалекту	6
1.1 Фонетичні	6
1.2 Морфологічні	13
1.3 Лексичні	17
РОЗДІЛ II Життєвий і творчий шлях автора (авторів)	22
2.1 Мирослав Дочинець	22
2.2 Іван Сенько	24
2.3 Миколая Божук	27
РОЗДІЛ III Стилiстична функція діалектизмів у мові творів автора (авторів)	29
3.1 Тематична класифікація діалектизмів	29
3.2 Частиномовна належність діалектизмів	39
ВИСНОВКИ	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	44

ВСТУП

Одним із принципових теоретичних та практичних питань функціонування літературної мови, є проблема взаємодії літературної мови та діалекту. На сьогоднішній час діалектне мовлення все частіше піддають літературній обробці, так як сприймають рівноправним виявом національної мови.

Визначаючи поняття діалектизм, учені послідовно протиставляють говіркові мовні явища літературної мови, як-от: «Діалектизм (від грец. – наріччя, говір) – позанормативний елемент літературної мови, що має виражену діалектну ... віднесеність» [2, с. 146]. Діалектизм є історично мінливим явищем. Підтвердженням цього є дослідження мовознавців.

Грунтовну відповідь на це дала С. Я. Єрмоленко: «Оскільки літературна мова і її норми належать до історично змінних категорій, то й кваліфікація певних одиниць як діалектних так само зазнає історичних змін» [5, с. 199]. У зв'язку з цим дослідниця справедливо наголошує: в художніх текстах ХІХ ст. статус і функції діалектизмів були іншими, аніж у сучасній літературній мові, «через мовну практику майстрів художнього слова лексика діалектного походження утверджувалася як елемент лексичної норми літературної мови ХІХ ст. Оскільки для зазначеного періоду розвитку літературної мови художній стиль був основою формування літературної норми і завдяки писемній практиці визначав цю норму, то й діалектизми становили неодмінну частину лексичної системи літературної мови...» [5, с. 198].

А. С. Зеленько визначив три функції діалектизмів у мові художньої літератури: комунікативну, етнографічну та експресивно-виражальну. Комунікативна функція полягає в тому, що письменник, свідомо чи несвідомо використовує діалектні елементи рідного краю замість слів літературної мови. Суть етнографічної у тому, що лексичні діалектизми передають певні відомості про матеріальну культуру жителів тієї чи іншої місцевості, а на їх етнос діалектного мовлення вказують фонетичні, морфологічні, словотворчі та синтаксичні елементи. Експресивно-виражальну функцію діалектизмів у художніх текстах використовують з метою, щоб охарактеризувати якнайглибше індивідуальну та реальну мову персонажів.

Різновиди діалектної лексики це джерело, яке постійно доповнює літературну мову, перш за все відтворює та доповнює місцевий колорит, національну самобутність мови, народну мудрість, яка передавалася та передається з покоління в покоління від наших прабабусь та прадідів. Додаючи до мовної системи специфічні ментальні риси, що відмінні для кожного регіону.

Після довготривалої думки про те, що діалектна мова засмічує літературну, і її потрібно викоринювати із мовлення, то у кінці ХХ – на початку ХХІ століття науковці почали розглядати діалектну мову як невичерпне джерело розвитку літературної мови, як невід'ємний та випробуваний багатьма століттями засіб спілкування людей.

Використання діалектної лексики у художніх творах привертало увагу багатьох дослідників. Адже вона є не лише увиразнювальним елементом мови письменника, а й засобом відображення колоритної матеріальної і духовної культури місцевості. Водночас діалектизми виконують ще й пізнавальну функцію, адже знайомлять читача з предметами побуту, господарювання, виробничої діяльності, звичаїв, з рослинним і тваринним світом краю тощо. На тлі літературної мови художнього твору вони видаються незвичними і яскравими, чим і звертають на себе увагу читача. Саме у цьому причина їх активності в літературі, і саме тому вони і сьогодні залишаються потужним джерелом збагачення лексичної системи мови. Багато майстрів слова вводили до своїх творів діалектну лексику. У художніх творах (причому як в авторській мові, так і в мові персонажів) усіх українських класиків від І. П. Котляревського до М. М. Коцюбинського, Лесі Українки та Василя Стефаника є більша чи менша кількість нелітературних, діалектних слів.

Актуальність нашого дослідження полягає у тому, що одним із основних досліджуваних аспектів мовознавчої науки останнім часом стала діалектна лексика.

Мета нашого дослідження – вивчити особливості закарпатського діалекту, визначити морфологічні, лексичні, фонетичні ознаки цієї лексики та її стилістичне навантаження у художніх текстах.

Наукова новизна роботи визначається тим, що було опрацьовано діалектну лексику у творі Мирослава Дочинця «Криничар», у збірці поезій Миколаї Божук «Я заберу той жар у пісню» та у записах Івана Сенька «Як то давно було».

Об'єктом дослідження є діалектна лексика у творі М. Дочинця, у збірці поезій М.Божук та у записах І. Сенька.

Предметом дослідження є стилістична функція діалектизмів (на матеріалі творів художньої літератури).

РОЗДІЛ І ОСОБЛИВОСТІ ЗАКАРПАТСЬКОГО ДІАЛЕКТУ

1.1 Фонетичні

Для мовознавчої науки сьогоднішня проблематика взаємодії літературної мови та діалектів є напрочуд актуальною. Особлива увага мовознавців приділяється територіальним діалектам. Сучасні дослідники дедалі частіше з'ясовують закономірності процесу інтеграції діалектних одиниць до класу літературних, взаємодії лексики окремих діалектних груп тощо.

Можемо спостерігати, як в літературних текстах багатьох українських письменників трапляються діалектизми, вживані автором переважно з певною стилістичною метою. Такою метою може бути бажання автора передати специфіку лексики людей певного куточка України. Отже, діалектизм як мовно-виражальний засіб може бути невід'ємною складовою стилю багатьох письменників, і відповідно органічним для авторської мови.

Перед тим, як охарактеризувати фонетичні особливості закарпатського говору, коротко вкажемо специфіку діалектології, яка належить до складних мовознавчих наукових дисциплін. Її дослідження вимагає ґрунтовних знань та навичок. Ускладнює роботу дослідника ще й відмінність діалектів одного куточку України від іншого, а подекуди навіть відмінність лексики населених пунктів, що розташовані за кілька десятків кілометрів один від одного.

Майже кожна з наявних мов має в своєму складі багато місцевих, територіальних діалектів і говірок, які служать засобом спілкування великої частини мешканців країни. Жива народна розмовна мова кожного народу в різних місцях свого поширення характеризується відмінними фонетичними, морфологічними, синтаксичними та лексичними рисами.

Вивчення місцевих різновидів мови, її територіальних діалектів і говірок, проводить спеціальна галузь мовознавства – діалектологія. На сьогодні можна відшукати чималу кількість визначень поняттю «діалектологія», проте більшість із них подібні.

С. Бевзенко у радянському виданні «Українська діалектологія» подає таке визначення: українська діалектологія — «це наука про українську діалектну мову, про місцеві різновиди української мови, її місцеві, територіальні діалекти. Вона вивчає закономірності живої народної мови в усій розмаїтності її місцевих діалектів і говірок, а також географічне поширення діалектних явищ мови, окреслення певних діалектних одиниць у їх системі тощо» [Бевзенко, с. 8].

Р. Сердега вважає, що «діалектологія (від гр. слів діалектос – розмова, говір і логос – слово, вчення) як галузь мовознавства вивчає місцеві різновиди мови або територіальні діалекти чи говірки» [Сердега, с. 11].

Цілком закономірно, що між діалектологією та літературною мовою є нерозривний зв'язок, оскільки літературна мова виникла на ґрунті певного діалекту, постійно поповнюється живильними соками діалектів, одночасно впливаючи й на говіркове мовлення. Як зазначає Г.

Аркушин, літературна і діалектна мова – це дві самодостатні мовні системи, це складові національної мови, що розвиваються паралельно за своїми законами, лише частково впливаючи одна на одну. Учений виокремлює надзвичайно важливе в сучасних умовах поняття ділінгвізм – володіння літературною мовою та однією з діалектних форм спілкування [Аркушин, с. 20].

Розрізняють також діалектологію описову (статичну, хронічну) й історичну (діахронічну). Українська діалектологія вивчає закономірності живої народної мови, її місцевих діалектів і говірок, оскільки ця мова, за спостереженнями дослідників, не є хаотичною, а підвладна мовним законам, які функціонують на всіх її рівнях. Саме у цьому проявляється її важливе науково-теоретичне і практичне значення: діалектологія постачає цінний матеріал для історії мови, історичної граматики, етнолінгвістики, а також для таких наук, як історія, археологія, етнографія, фольклористика [Сердега, с. 28].

Предметом української діалектології є вивчення говорів української мови. Жива народна розмовна мова кожного народу має фонетичні, морфологічні, синтаксичні та лексичні риси, які варіюються залежно від місцевості її поширення. Відмінності ці й у кількісному, й у якісному відношеннях можуть бути неоднаковими, різне також і їхнє територіальне виявлення.

Щодо територіального обсягу та глибини мовних розбіжностей місцевих різновидів мов у діалектології вживають такі основні поняття: говірка, говір (діалект), група говорів (діалектна група), наріччя.

З-поміж названих термінів упродовж останніх десятиріч найбільших змін зазнав термін говірка. У енциклопедії «Українська мова» вказано, що говірка – найменша одиниця територіальної диференціації діалектної мови; є реальною комунікативною системою, засобом спілкування мешканців одного, рідше кількох населених пунктів [Сердега, с. 102].

За іншим визначенням, говірка – це мова якогось одного або кількох у мовному відношенні однорідних населених пунктів (сіл). Група споріднених говірок утворює говір, або діалект. Нарешті, група споріднених фонетичними, граматичними та лексичними рисами говорів об'єднується в групу говорів (наріччя) – найширше діалектне угруповання [Монахова, с. 24].

Крім того, зараз виділяють також поняття редукована говірка – тип діалектної системи, яка зазнала (зазнає) структурних змін унаслідок [СУМ, с. 545]:

а) звуження сфери функціонування через її заступлення в комунікативних ситуаціях, у яких раніше використовувалась, іншими говірками, літературною мовою, чужими мовами чи їхніми говіркам;

б) відсутнього руйнування цілісного мікросоціуму носіїв говірки, найчастіше через дозаселення чи переселення.

Редукована говірка часто функціонує у відриві від основного ареалу поширення відповідного діалекту або в оточенні інших мов (діалектів) за відсутності тісної взаємодії з іншими

гомогенними говірками (напр., польські, чеські говірки на теренах України після відселення переважної більшості поляків і чехів та дозаселення населених пунктів носіями інших мов [СУМ, с. 545].

Загальновідомо, що в українській діалектології абсолютними синонімами є терміни говір, діалект, територіальний діалект – різновид національної мови, якому властива відносна структурна близькість і який є засобом спілкування людей, об'єднаних спільністю території, а також елементів матеріальної і духовної культури, історико-культурних традицій, самосвідомості.

П. Лизанець у статті «Діалектологія як наука сучасного модерного мовознавства» пропонує діалект як іншомовний термін замінити двослівним утворенням говіркова група, аргументуючи свою думку тим, що конче потрібно дбати про усталення в мовній практиці власної української мовознавчої термінології [Лизанець, с. 248].

На сучасному етапі розвитку діалектології розрізняють три групи говорів, або наріччя:

- поліську, або північноукраїнську (на території сучасної Чернігівської області, в північних районах Сумської, Київської, Житомирської, Рівненської та Волинської областей, а також у ряді південних районів Білорусії);
- південно-західну (на території Вінницької, Хмельницької, Тернопільської, Львівської, Івано-Франківської, Чернівецької, Закарпатської областей, у південних районах Житомирської, Ровенської, Волинської областей, у деяких районах Черкаської, Кіровоградської, Миколаївської, Одеської областей, а частково – в Польщі, Чехословаччині, Румунії);
- південно-східну (на території південних районів Київської та Сумської областей, на всій території Харківської, Донецької, Полтавської, Дніпропетровської, Запорізької, Херсонської, Черкаської, Кіровоградської, Миколаївської, Одеської областей (в останніх чотирьох областях виняток становлять окремі райони), в Кримській, а також у суміжних районах Курської, Белгородської, Воронежської, Ростовської областей Росії і в Краснодарському краї та ін.) [Лизанець, с. 25].

У кожній із цих груп говорів, у свою чергу, розрізняють окремі говори, чи діалекти, групи говірок. Так, у системі поліських говорів розрізняють групу лівобережнополіських, чи східнополіських говірок, а також правобережнополіські, чи середньополіські, волинсько-поліські, чи західнополіські говори, до яких прилягають і підляські, чи надбузько-поліські, говірки; у системі південно-західних говорів – волинсько-подільську (з дрібнішими одиницями – південноволинські та подільські говірки), галицько-буковинську (наддністрянські, покутсько-буковинські, східнокарпатські, або гуцульські, а також надсянські говірки), карпатську (північнопідкарпатські, або бойківські, середньокарпатські, західнокарпатські, або лемківські,

говірки) групи говорів; у системі південно-східних говорів – середньонаддніпрянські, слобожанські та степові групи говірок [Бевзенко, с. 27].

Серед говорів української мови за генетичною ознакою, тобто враховуючи їх походження й історичний розвиток, розрізняють два основні види: давні (старожитні), або основні, що функціонують на територіях давнього заселення українського народу, і новостворені, які виникли внаслідок порівняно пізніх переселенських рухів української людності й дозаселення новоосвоєних земель.

Давні (старожитні) говори є діалектами старшої формації. Виникнення й оформлення їх сягає переважно феодальної епохи, коли відбувалися головним чином процеси територіальної мовної диференціації, зумовлені політичною й економічною відокремленістю окремих територій. До давніх говорів старшої формації належать поліські говори й основна маса південно-західних, а з південно-східних – середньонаддніпрянські говірки.

Таким чином, українці як нація неоднорідний народ. Кожному регіону притаманна своя специфічна лексика. Відтак, діалектологія покликана досліджувати місцеві різновиди мови, її територіальні діалекти і говірки.

Закарпатський говір (або ж – середньозакарпатський говір, підкарпатський говір, південнокарпатський говір) як один із говорів карпатської групи, що входить у систему українських діалектів південно-західного наріччя, здавна привертає увагу дослідників своєю діалектною специфікою: строкатістю, архаїкою і водночас інноваційними процесами, що відбуваються в мовній системі говірок. Основні риси цього говору, як зазначає В. В. Німчук у енциклопедії «Українська мова», сформувалися на кінець 16 – початок 17 ст. [Німчук, с. 199].

Розглянемо особливості фонетичних норм закарпатського діалекту. Українські закарпатські говірки межують зі слов'янськими та не слов'янськими мовами, що могло позначитися на їхній наголосовій системі.

На підставі переважно фонетичних ознак закарпатський діалект поділено на менші підгрупи, які варто назвати детальніше:

- 1) східнозакарпатські говірки (тересвянсько-річанські, східномарамороські, марамороські);
- 2) центральнозакарпатські (надборжавсько-латорицькі, березькі, боржавські);
- 3) західнозакарпатські (ужанськолаборецькі, ужанські й східноземплинські);
- 4) північнозакарпатські (верховинські) [Бевзенко, с. 227].

Для наголошування слів у закарпатських говірках використовуються такі мовні явища, як:

1. Парокситонеза (інша назва – наголос на пенультимі) – наголос на другому складі з кінця слова. Такий тип наголосу протиставляється вільному наголосу, який може стояти на будь-якому складі чи морфемі, властивий східнослов'янським, південнослов'янським, а також романським

мовам (іспанській, португальській, румунській та ін.), санскритській, литовській» [Кобирилка, с. 15], – наголошує співробітниця Інститут української мови Г. Кобирилка.

Такий наголос зафіксовано в іменниках, які мають різну фонетичну, морфологічну будову, а саме:

- Н. відм. одн. 5: |августб [Сабадош, с. 16], |агош [Сабадош, с. 16], |ад'а [Сабадош, с. 17], |адрес [Сабадош, с. 16], |ал:аш [Сабадош, с. 17, до (аллаш)], амери|кантош [Сабадош, с. 17], |анцуг [Сабадош, с. 18];
- відм. одн.: |д'іуц'і [УЗГ, с. 152], у|нуц'і [Сабадош, с. 18]; Зн. відм. одн.: ү|бубеи н [УЗГ, с. 152], |воїну [УЗГ, с. 165], на г|риби [Сабадош, с. 17 до (ажбы)], в|кіно [Сабадош, с. 16 до (абы)],' у сто |году [УЗГ, с. 150], кыр|ниці'у [УЗГ, с. 153], ко|рыто [Тексти, с. 296], ку|ж'ілку [УЗГ, с. 154].
- О. відм. одн.: ба|віл'ов [Сабадош, с. 19 до бавіля], за бар|в'інком [УЗГ, с. 152], за б|рамоў [УЗГ, с. 151], |вóдóў [Тексти, с. 284], з |возом [УЗГ, с. 152], |мовоў [УЗГ, с. 152];
- Кл. відм. одн.: |газдо (але газ|да) [УЗГ, с. 151], |дон'ко [УЗГ, с. 151], ду|раку [УЗГ, с. 150], |н'ан'ку [УЗГ, с. 151]; Н. відм. мн.: веи|реты [УЗГ, с. 152, 154];
- Д. відм. мн.: |д'ит'ом [Сабадош, с. 19 до бавіля]; Зн. відм. мн.: за с|толы [УЗГ, с. 152];
- О. відм. мн.: гро|шима [УЗГ, с. 150], н'іс'н'ами [УЗГ, с. 153];
- М. відм. мн.: на |гусл'ах [УЗГ, с. 152]; Кл. відм. мн.: друж|бове [УЗГ, с. 152].

Варто вказати, що такий спосіб наголошування властивий польській мові (крім кашубських говірок, у яких наголос вільний, рухомий); північноморавським говіркам чеської мови (сілезькі діалекти), східнославацьким говіркам. Також не оминув такий спосіб акцентуації і низку інших говірок України, він широко притаманний говіркам південно-східного, північного, південно-західного наріч. Але винятком із цього правила є лемківський говір, представники якого, однак, живуть доволі близько до аналізованих нами етнічних територій.

2. Пропарокситонеза – наголос на третьому складі від кінця слова: Таке наголошування також представлено у низці слів закарпатського діалекту. Наведемо приклади, відповідно до відмінків:

- Н. відм. одн.: |бабран'е [Сабадош, с. 19], н|ридане [УЗГ, с. 154], |пужало [УЗГ, с. 151], |сирота [Сабадош, с. 7], с|лужниці'а [Сабадош, с. 7], |
- Р. відм. одн.: |апр'іл'а [Сабадош, с. 18], |д'іучини [УЗГ, с. 152];
- Д. відм. одн.: |пужалу [УЗГ, с. 151];
- Зн. відм. одн.: |музику [УЗГ, с. 153];
- О. відм. одн.: |бабран'ом [Сабадош, с. 19], |потоу ком [УЗГ, с. 149];
- Н. відм. мн.: |тандџеи ры [УЗГ, с. 152], |ф'індџата [УЗГ, с. 152];
- О. відм. мн.: д|вѣр'ами [Тексти, с. 284].

На сьогодні причини пересунення наголосу на останній склад у трискладових словах достаменно не з'ясовано. У свій час дослідники висували гіпотезу про те, що такий наголос запозичений із угорської мови. Але П. Чучка слушно спростовує таке твердження, адже у говірках найбільшого угорського впливу (Виноградівщина) таке явище відсутнє.

3. Окситонеза – наголос на першому складі від кінця слова. Ще один різновид наголошування, що притаманний лексиці закарпатського говору. Наведімо приклади, відповідно до відмінків:

- Н. відм. одн.: *таз|да* [УЗГ, с. 151], *дун'|ка* [Сабадош, с. 7; УЗГ, с. 154], *жо|на* [УЗГ, с. 148, 151, 154], *ли|гін'* [УЗГ, с. 152], *реше|то* [Сабадош, с. 7], *ри|мін'* [Сабадош, с. 7];
- Р. відм. одн.: *дон'|ку* [УЗГ, с. 149, 152], *жо|ну* [УЗГ, с. 148–149];
- Д. відм. одн.: *дун'|ц'і* [УЗГ, с. 149]; Зн. відм. одн.: *за жоб|ну* [УЗГ, с. 152], *с'м'і|ха* [УЗГ, с. 147];
- О. відм. одн.: *кв'ітни|ком* [УЗГ, с. 151], *сеи|лом* [УЗГ, с. 153];
- Н. відм. мн.: *ва|гы* [Сабадош, с. 19 до бавити], *д'іў|кы* [УЗГ, с. 153], *дбн'|кы* [УЗГ, с. 151];
- Р. відм. мн.: *д'і|вок* [УЗГ, с. 147, 153], *с'п'іва|нок* [УЗГ, с. 153];
- Д. відм. мн.: *лиг'і|н'ам* [УЗГ, с. 153].

Закарпатський діалект, перебуваючи в оточенні західнослов'янських мов, поступово нівелюється, втрачаючи свої оригінальні риси і піддаючись значному впливові угорської, словацької та польської мов, тому кількість носіїв цих говірок поступово зменшується, а досліджувати екцентуаційні норми складніше.

Крім цього, говіркам Закарпаття характерна і низка інших фонетичних рис. До прикладу, корінні мешканці цього регіону використовують фонему заднього ряду /ы/, що, ймовірно, походить від праслов'янського *у («сын» < *супь). На більшості ареалу закарпатського говору фонема /ы/ зберігається й після задньоязикових приголосних (*гынути, ломаты* («ломаки»), *кыснути, хытрый*). Ще одна характерна риса – це продовження праслов'янської фонемі *і з допомогою передньо-середньої фонемі /и/ (мілий).

Дослідники зауважують, що у закарпатських говірках зберігається «а» після м'яких приголосних та шиплячих *«т'агнўти, йавур / йавўр; час»*. У багатьох словах звук «и» уподібнюється до «і», без пом'якшення попереду приголосного *«сін'ый — сін'і»*. На початку низки слів було збережено звук «и», наприклад у лексемі «игла».

Наявність голосного [и] в наголошеній і ненаголошеній позиції відповідно до [е] в українській літературній мові та багатьох діалектах української мови, зокрема, і в закарпатському (*[отіц']*, *[дин']*, *[смирт']*, *[дис']*, *[типір]*, *[тірн'а]*). Дослідники твердять, що сильне звуження фонемі /е/, яка реалізується в голосному [и], спостерігається в «переважній більшості карпатської

групи говорів», у тому числі й у закарпатських говірках, перед м'якими приголосними [Кондор, с. 37].

Ще одна характерна фонетична ознака – це перехід етимологічного голосного [o] (зрідка [e]) (пор. д.-р. конь, несль) в [y] в новозакритих складах як у наголошеній, так і в ненаголошеній позиції, відповідно до [i] в літературній мові ([кун'], [вул], [нуж], [н'ус], [ун'ус], [муї], [твуї], [сул'], [кул], [приўјуз], [стул], [вічур]). У зв'язку з цим український дослідник М. Кондор зауважує чергування голосних [o], [e] – [y]: [кун'] – [кон'á]; [нуж] – [ножá]; [кул] – [колá]; Але додає, що етимологічний голосний [e] найчастіше чергується з [i], як і в літературній мові: [с'ім] – [семі]; [óс'ін'] – [осени]; [п'іч] – [пéчи].

В окремих населених пунктах спостерігаються також випадки, коли замість голосного [o] у відкритому складі вимовляється [y], зокрема перед складом з наголошеним голосним [y] чи [i]: [с'уму] (пор. [с'огó], у [с'óму]); [туму] ([тогó], у [тóму]); [јуму] ([јогó], на [н'óму]); [суб'і] (у [с'óб'і]); [туб'і] (на [т'óб'і]); [думу] ([дóма]) (на приклад села групи марамороських говірок). Наведені приклади свідчать про регресивну асиміляцію, тобто уподібнення попереднього ненаголошеного голосного [o] (або [ô]) наступному наголошеному [y] чи [i].

Закарпатський діалект характеризується також наявністю звукосполучень [гы], [кы], [хы] ([нóгы], [гыртáнка], [кырніц'а], [х'áжа], [д'іўкы], [др'угы]). І Панькевич у виданні «Українські говори Підкарпатської Русі і суміжних областей: Звучання і морфологія» пише, що голосний звук [ы] після приголосних [г], [к], [х] «займає дві більші області: східну між ріками Тересою та Латорицею та західну між горішнім Угом та Остурнею» [Панькевич, с. 68].

Отже, закарпатський діалект має низку відмінностей у порівнянні із літературною українською мовою, у чому простежується вплив історичних особливостей розвитку Закарпатського регіону, географічне розташування, мовні традиції та звичаї пращурів тощо.

1.2 Морфологічні

Як відомо, територіальний діалект – різновид національної мови, якому властива відносна структурна близькість і який є засобом спілкування людей, об'єднаних спільністю території, а також елементів матеріальної і духовної культури, історично-культурних традицій, самосвідомості.

Кількість українських діалектів, їхні межі і т. ін. є наслідком племінної диференціації з доісторичних часів, пізніших різночасових політико-адміністративних об'єднань і перегруповань земель, наявності і зміни впродовж тривалого періоду розвитку мови етносу адміністративних, культурних, релігійних та освітніх центрів [Бевзенко, с. 4].

Цілком очевидно, що структурні особливості того чи того діалекту з часом зазнають змін унаслідок міждіалектної взаємодії та впливу літературної мови. Цей складний і тривалий процес зумовлений сучасними формами виробництва, наявністю в селах і містечках великої кількості інтелігенції, впливом школи, преси, художньої літератури, радіо, телебачення і т. ін. [Матвіяс, с. 3–9]. Проте діалект як форма існування національної мови не зникає, а лише трансформується в нову якість.

Закарпатському діалекту притаманна низка морфологічних ознак. Варто додати, що морфологічна норма, на думку І. Фаріон, – це правильний вибір форми слова, тобто утворення відмінкових форм іменників, визначення граматичного роду іменників, визначення числа іменників, утворення ступенів порівняння прикметників, відмінювання числівників, утворення особових форм дієслова тощо [Фаріон, с. 190]. Крім цього, морфологічні норми відповідно слугують регуляторами вибору варіантів граматичної форми у висловленні. Від вибору найдоцільнішої морфологічної форми, особливо коли в мові є декілька способів висловлення, залежить смислова точність, логічна послідовність, чіткість, багатство й різноманітність викладу думки [Фаріон, с. 18].

Серед морфологічних ознак, що притаманні Закарпатському діалекту, варто виокремити, зокрема, такі:

Іменник вважається однією із найбільш фундаментальних частин мови. У закарпатському говорі наявна чимала кількість специфічних ознак щодо вживання та утворення відмінкових форм іменника.

- Іменники I відміни (м'яка й мішана група, жін. рід) у давальному й місцевому відмінках однини мають флексію -и (зеи млі́, у зеи млі́; с́уши, на с́уши; меи жу́, на меи жу́), відповідно до -і в українській літературній мові (землі́, на землі́; суші́, на суші́; межі́, на межі́) [Кондор, с. 38].

Якщо основа закінчується на приголосні [г], [к], [х], то в давальному й місцевому відмінках простежується флексія -і, а названі приголосні змінюються на свистячі: свáс'і́, на ноз'і́, у рuc'і́

- В орудному відмінку однини іменники I (жін. рід) і III відміни мають закінчення -ôÿ: *кнігôÿ, зимл'ôÿ, п'іс'н'ôÿ, с́ушôÿ; с́ул'ôÿ, нуч'ôÿ*. Якщо порівнювати із літературною українською мовою, то закінчення не збігається: *книгою, піснею* тощо.

Учені по-різному пояснюють появу флексій -oÿ, -eÿ. Наприклад, відомий мовознавець І.Огієнко писав, «зіставивши українські форми на -oÿ з такими ж утвореннями в словацькій, сербській та словенській мовах», припускав, «що закінчення -ов у нашій мові дуже старе» [Дзензелівський, с. 99]. Протилежної точки зору дотримується С.П. Самійленко, вважаючи, що такі закінчення могли утворитися на ґрунті української мови, зокрема пише: «утворилися внаслідок випадіння інтервокального j і пов'язаної з цим зміни кінцевого голосного у в

нескладотворчий звук *ў*: -ойу (рукойу) → -оу (рукоу) → -оў (рукоў); -ейу (свинейу) → -еу (свинеу) → -еў (свинеў)» [Самійленко, с. 80].

- Іменникам II відміни в давальному відмінку однини, як правило, властива флексія -ови (брáтови, хлѳпц'ови, кон'ѳви, сеи лѳви, Ивáнови); зрідка вживається -у (наприклад, Бѳгу). Варто відразу наголосити, що таке слововідмінювання доволі типове для діалектів, як Закарпаття, так і низки сусідніх говорів: «Флексія -ови (-еви) поширена майже у всіх південно-західних говорах» [Самійленко, с. 94].
- Закінчення -у в родовому відмінкові множини іменників II відміни (чол. рід) (*дну, кѳн'у, рубл'у, вѳлу, брату, бат'ку, гѳду* «років») відповідно до -ей, -ів у літературній мові (*коней, волів, батьків*). [Кондор, с. 41]

Дослідники у цьому вбачають низку запозичень із чеської мови: словоформи з варіантом -у підтримуються, очевидно, впливом чеської мови або є паралелями до чеських словоформ. Не виключено, що в живому мовленні форма родового відмінка множини з флексією -у вживалася і в глибокій давнині.

- Іменники 3-ї відміни – слова жін. роду на приголосний, зокрема на [-ѳў] (*л'убѳў*) у родовому, давал. й місц. однини зберігають флексію -и: [Іночи, Ісоли, л'убіви]. У надборжав. говірках у родовому відмінку однини вони мають архаїчне закінчення -е: [*Іsole, Іцеркве, л'убіве*]. Його зберігають також іменники давніх основ на приголосний (*Ікамене, тил'ате*) і деякі ін. слова з основою на приголосний ([дне, нне] – «дня») [Німчук].

Прикметник також доволі часто використовується у діалектному мовленні, допомагаючи мовцям виразити смакові якості продуктів чи страв, які вони готують, особливості одягу, характерні риси навколишнього світу, людей тощо. Загалом дослідники наголошують на таких морфологічних особливостях вживання прикметників:

- У говірках південно-західного діалектного ареалу простежується взаємодія твердих і м'яких основ, тобто в прикметниках як твердої, так і м'якої групи виступає закінчення -ий: *жѳўтый, б'ідный; сін'ый, вірхн'ый*.
- Нестягнена форма прикметників середнього роду в наз.-знах. відм. однини: *дѳброје, сін'оје, веи лікоје, здорѳвоје*. С.П. Бевзенко стверджує, що форми на -оје, крім закарпатського говору, простежуються, наприклад, у «надсянських говірках та в ряді волинсько-поліських...» [Бевзенко, с. 108 – 109], тобто притаманні чималій частині України.

Числівник у побутовому мовленні допомагає порахувати предмети, вказати поточну дату, годину і багато іншого. Тому, числівник зазнає чималого впливу діалектного мовлення, зокрема, варто говорити про такі ознаки, як:

- У системі числівників виділяються форми [йе|ден, дві] (жін. і серед. родів), структури [Ідиўйаддис'ат] – «дев'яносто» (у частині центр. та сх. говірок вживають також [диўйа|носто]), [двіста, двісто, двасто; триста, тристо] тощо, особово-чол. форми [двайе, трийе, чотырe] (центр. і сх. говірки), [двoме, тр'оме, чотыр'оме] та ін. (зх. говірки).
- У закарпатських говірках поширені дробові числівники типу [Іпу(ў)четверта, Іпў(ў)четверта] – «три з половиною» [Німчук].
- В. Німчук зауважував, що в закарпатському діалекті спостерігається тенденція до втрати відмінювання числівників на позначення сотень ([сто х|лѡпцум, -ўм])

При традиційному виділенні *займенників* в окрему частину мови на основі їхньої семантики (диференційною семантичною ознакою займенників є узагальненість позначення предметів, якостей, кількості) доводиться в багатьох випадках указувати на співвідносність їх граматичних ознак з іншими частинами мови – іменниками, прикметниками і числівниками.

Займенники домагають закарпатцям назвати себе, співрозмовників, інших людей чи істот, не використовуючи імен, і багато іншого. Загалом займенники попри те, що їх наявна порівняно невелика кількість активно використовуються у побутовому мовленні. Для займенників закарпатського говору притаманно:

- займенники у родовому, знахідному та давальному відмінках примикають у вимові до попереднього слова, яке несе наголос, і утворює з ним єдине акцентуаційне ціле.
- формою давального відмінка присвійного займенника 1-ї особи є [ми|н'і, м'і|н'і], тобто звичний для літературної мови звук «е» у першому складі не відчутний.
- поширеними є специфічні форми вказівних займенників, зокрема, можна почути [сис', сис'а (ис'а), се|се (е|се)] – «цей», [тот, то|та, то|то; о|та, о|то] замість літературного «той» і так далі.

Дієслово належить до складних частин мови і має низку відмінностей у закарпатському діалекті в порівнянні із літературною українською мовою:

- Збереження давніх інфінітивів на -ти: [говолр|ити] і -чи [пел|чи, стр|ичи], [Ібічи] – «бігти» [Німчук];
- Особові частки в 1-й і 2-й особах однини і множини минулого часу (модифіков. форми давнього перфекта): [хол|див-им, хол|див-ем, хол|див-ис', хол|див-ес', хол|дила-с'; хол|дили-сме, ходили-с'ме,].
- Спостерігається творення форм умовного способу за допомогою особових часток: [п|исаў-бим, п|исала-бим; п|исаў-бым, п|исала-бым; п|исаў-бис', п|исала-бис'; п|исаў-быс', п|исала-быс'; п|исали-бисме, -бысме, -бесме] тощо;

Прислівник у діалектному мовленні аналізованого нами регіону також має низку специфічних особливостей:

– Насамперед варто говорити, що закарпатці використовують низку специфічних із точки зору літературної мови прислівників та прислівникових сполук. Зокрема, замість «тут» вживають [туй (-кы, -ки, -ка)], замість там [ігинде (-кы, -ки, -ка)] тощо.

Отже, закарпатський діалект належить до давньої групи, що представлений низкою особливостей на морфологічному рівні.

1.3 Лексичні

Діалектна лексика української мови досліджується уже не перше століття. Ще О. О. Потебня проаналізував картину розвитку східнослов'янської фонетичної системи від найдавнішого періоду до середини XIX ст. сформулював принципи етимологічних досліджень.

Закарпатський говір відзначається величезним багатством. Його зібрання, здійснене М. Грицаком, налічує бл. 200 000 од. Це переважно питома лексика, деривати від давніх коренів та діалектні значення незапозичених слів.

Лева частина цієї лексики сформувалася наприкінці 16 – поч. 17 ст., хоч діалектотворчий процес продовжувався й у пізніші часи.

Лексична цінність закарпатського говору полягає у наявності значної кількості архаїзмів, що поширені в інших слов'янських мовах. Як засвідчують дослідження, ці лексеми своїм корінням сягають староукраїнського, нерідко праслов'янського і навіть індоєвропейського періодів, проте вони поки що не виявлені в багатьох чи в більшості інших українських говорів та в основному не вживаються в українській літературній мові, а якщо деякі з них і використовуються, то обмежено.

Професор УжНУ І. Сабадош [Сабадош] вважає, що всебічне вивчення лексики закарпатського говору має важливе значення для українського і слов'янського мовознавства.

Розглянемо лексеми, що найбільше привертають увагу дослідників:

- Д'іл,|ла, ч., застаріле.
- 1) «ділянка лісу, відведена для рубки лісу і заготовлі дров':|*Завтра йде| ме в д'іл на дры| ва;*
- 2) «одна з гір у гірському пасмі, за яким знаходиться Румунія»: *Х| мары з Д'і|ла у|се на дошч* [Сабадош словник, с. 65].

Професор І. Сабадош вважає, що це слово має відповідники майже в усіх слов'янських мовах, на підставі чого реконструюють прасл. *děľь (індоєвропейського походження), яке, як вважає більшість етимологів, стало твірною основою для дієслова *děľiti. Первинне значення слова *děľь, очевидно, «ділення, поділ», яке збереглося у східнослов'янських, польській, чеській, болгарській, сербській, хорватській мовах. На основі цього значення виникло «частина, доля

(в результаті розподілу)», успадковане всіма слов'янськими мовами, зокрема й українською, і, мабуть, найновіше, але дуже давнє значення «те, що поділяє територію, визначає межу, вододіл, підвищення, гора», збережене в західних говорах південно-західного наріччя української мови, а також у польській, болгарській, сербській, хорватській мовах [Сабадош, с. 57].

- *Д'іл'іжма*, ы, ж. «ділення, поділ»: *Прийи| ла По| лан'а на д'іл'іжму, вбы йуй ни| віска у|р'іху|дала* [Сабадош словник, с. 65]. І. Сабадош наголошує, що поки не досліджено, чи вживається це слово в інших українських говорах або в інших слов'янських мовах, але є спільнокореневі іменники із близькою семантикою, та, проте, з іншими формантами; пор. сер.наддніпр. *дільо́жка* «ділянка землі». *Д'іл'іжма* належить до непродуктивного словотвірного типу, отже, є архаїчним за утворенням.
- *Д'ілниц'а*, і, ж. «прохід (в огорожі і под.)»: «*Учи| нили су| бі|д'ілниц'у в п| лот'і та|ход'ат|через наши го| рот*» [Сабадош словник, с. 66]. Це слово відоме і в інших закарпатських говірках.

Слово *дільніця* подається також у Словнику української мови [СУМ, II, с. 306] як «адміністративно-територіальна або виробнича одиниця» та як рідк. «окрема частина земельної площі».

У вигляді *д'ільница*, *д'їлница*, *д'їльница* і под. наявне в ряді писемних пам'яток української мови XIV–XVIII ст., писаних у різних українських землях, з такими значеннями: «частка, пай, наділ», «(частина міста) дільниця», «мірка, критерій» [Істор. словник, с. 858, 860].

Свою чергою ужгородський професор І. Сабадош вважає, що праслов'янізм **děl'nica* успадкований майже всіма слов'янськими мовами з дещо відмінними значеннями, які можна згрупувати в такі п'ять основних:

- 1) «щось пов'язане з поділом, діленням» (українська, російська мови);
- 2) «відділена від решти якась ділянка, поле» (українська, російська, польська, верхньолужицька, болгарська, македонська, сербська, хорватська);
- 3) «частина, яка комусь дісталась при поділі маєтку (українська, польська словацька, усі південнослов'янські)»;
- 4) «те, що ділить, межа» (українська, болгарська, сербська, хорватська);
- 5) «особа, яка має долю, пай у чомусь» (словацька, болгарська). Четверте значення спільне для українських говорів в основному південно-західного та південносхідного наріч і південнослов'янських мов [Сабош, с. 57].

- *Д'ім| вак|ка*, ч. «хлопчик, дитина» також наявне і в інших говорах південно-західного наріччя та в середньонаддніпрянських говірках південно-східного наріччя української мови.

- *Ді| тина*, ы, ж. «дитина» [Сабадош словник, с. 66]. У такому звуковому оформленні та лексичному значенні це слово вживане і в інших закарпатських говірках [Чопей, с. 86]; пор. ще півн.лемк. дітина «малий хлопчик або дівчинка».

Прасл. *dětina «дитина» утворилося за допомогою суф. -ina від *děť (див. вище д'іт| вак). У староукраїнських писемних пам'ятках досить часто фіксуються написання дѣтина, дитина, детина [Сабош, с. 58]. Варто також додати, що у ряді сучасних українських говорів та в українській літературній мові це слово вимовляється як дитіна.

- *Днис'*, присл., рідк. «сьогодні». Наприклад, це слово вживається у такому контексті: «*Днис* мош ко| сити, бу| де го| дина» [Сабадош словник, с. 66]. Лексема з тим самим значенням поширена і в інших закарпатських говірках.

Крім цього, це слово у вигляді *дньсь, днесь, денесь* «сьогодні» наявне в найдавніших (від XI ст.) писемних пам'ятках киеворуського [Срез., I: 772] та староукраїнського (днесь, днес, дньсь, деньс id.) періодів. На підставі текстів, писаних головним чином на території західних українських говорів, частково Київщини, Чернігівщини (XIV–XVII).

Добрин'|ка,|кы, ж.

- 1) «смачна й калорійна їжа»: Наприклад: «*Йа| ку быс*» *добрин'|ку їз'ів?*»
- 2) перен., ірон. «недобра людина»: «*По| лан'а та| ка добрин'|ка, шчо|л'іше її з|далеку оу бый| ти*» [Сабадош словник, с. 67].

В інших закарпатських говірках зі значенням «смакота» вживається слово *добринá*. І. Сабадош наводить приклади вживання цієї лексеми у сербській, хорватській мові, де *добринка* може називати смакові якості продуктів харчування або у переносному значенні ласкаве звернення до людини.

- *Дбв| бак|ка*, ч., орніт. «дятел (Dryobates)»: *Куї дбв|бак|дбвбайе, та да| леко го|чути* [Сабадош словник, с. 67]. Назва *довбáк* з тим самим значенням поширена і в інших закарпатських говірках та в інших українських говорах південно-західного наріччя: *бойк. доўбáк, буков. довбáк, наддністр. довбáк, дувбáк.*
- *Дбвж| ниц'а*, і, ж. «боржниця». Хоча ця назва в інших лексикографічних діалектних джерелах та писемних пам'ятках української мови майже не виявляється (пор. хіба що ниж.наддніпр. *должніц'а* id. [Чабенко., I: 286]), проте вона має точні відповідники майже в усіх слов'янських мовах. Так, у російській мові вона звучить як «должніца», у білоруській «даўжніца» тощо.
- *Дбв| бл'ный*, а, е «задоволений»: «*Йа дб| вбл'на с|войыми д'іт| ми*» [Сабадош словник, с. 68]. Слово *довольный* (*довольний*) із зазначеною семантикою поширене і в інших закарпатських та в інших говірках південно-західного (буков. *довблний, дово́льний* id., а також у говорах південносхідного та північного нарічч української мови.

Для цієї лексеми наявні відповідники в переважній більшості слов'янських мов усіх груп. Прасл. *dovolьpъ уживалося з трьома основними значеннями: первинне «який задовольняє чиїсь потреби», похідні від нього «достатній, який вистачає» та «задоволений» [Сабадош, с. 55].

В українській літературній мові вживається тільки закономірний фонетичний варіант довільний зі значеннями «нічим не обмежений». В ряді староукраїнських писемних пам'яток XVI–XVIII ст. фіксуються варіанти довольный, доволный, доволенъ зі значеннями «задоволений», «достатній» [СУМ, VIII:, с. 76].

- *Доста*, присл. «досить»: «Ми| н'і|доста|того, шчо|майу» [Сабадош словник, с. 74]. Це слово з тим самим значенням відоме і в інших закарпатських говірках, а також в інших українських говорах південнозахідного наріччя; пор. закарпатський *дóста*, північно-лемківський *дост*.
- *Дра| ниц'а*, і, ж., буд. «одна з тонких колотих дощечок, якими покривають дах; drankа»: «Ти| тир у|же в нас ну| ві хы| жі дра| ниц'ами неи поби| вайут» [Сабадош словник, с. 78].
- *Д| раче*, а, с., зб. «колючі кущі»: Д| раче – вто|тирн'е, дер| бивуска, вс'е, шчо|коле [Сабадош словник, с. 78]. Ця лексема наявна й у низці інших слов'янських мов, зокрема варто згадати про білоруський діалектизм *драч* «старий віник», пол. *dracz* «барбарис звичайний або вид агрусу, чеський діалектизм *dráč*, болгарське збірне поняття *драка*, що перекладається як «колючий кустарник».
- *Дрис| тати*, що означає «страждати проносом»: «На| йіламс'а слив та ц'і|льий дин'нын'і д| ришчу».

Лексема знайшла своє відображення і в ряді інших говорів, можливо, не тільки південно-західного, але й інших двох наріч української мови; Наприклад, словник Б. Грінченка та низка інших подають слово *дристати* та похідні, пов'язані із ним – *дриск'уля*, *дріслявка*, *дрислівка* «слива скороспілка», *дрислівиці*, *дрісля* «пронос» і под. [Грінченка словн, I, с. 443].

- *Д| рубл'а*, і, ж. «дрібнота»: «Д| рубл'а|може|быти друб| на|р'іпа, ма| лин'кі д'іточ| кы, пуру| с'атка – у|с'е друб| не» [Сабадош словник, с. 80].

Походять від прасл'нського *drobьje зб. «дрібні, малі предмети, дрібна частина чого-небудь», яке в свою чергу утворене від *drobь/*drobь id., а також «дрібні домашні тварини, птиця» за допомогою суфікса –ьje

- *ду'му*, присл. «додому»: «Пбд» ду| му, бо вже нуч» [Сабадош словник, с. 72].

Прислівник *домів* «додому» подається як діалектне слово в Словнику української мови [СУМ, II, с. 362] з ілюстраціями із творів І.Франка та І.Чендея. Староукраїнське слово *домовь*, *домовь* id. багаторазово відзначається в писемних пам'ятках XV–XVII ст., а також наявне у більшості слов'янських мов. Наприклад, російська: *домой*, діалектні форми *домовь*, білоруська діалектне *дамóў*, словацька *domov*, сербська та хорвацька *domov*, *domot* тощо.

Крім цього, до словника закарпатського діалекту належать і такі специфічні утворення у порівнянні із літературною українською мовою: [об|шар'а] на позначення «садиби», [пчо|линок] – на позначення «пасіки». Хата або кімната має назву [|хыжа, |хижа], а вікно у ній називають [|оболок, |вызўр], своєю чергою горище носить назву [пуд, пуд, під].

Цікаві назви шляхом запозичень у сусідніх народів і використання давніх слов'янських лексем отримали і предмети побуту. Так, Глечик часто називають [доў|жанка, тōў|кан, ку|пан'а], батіг як [кор|бач, ба|туг]. Одяг та предмети повсякденного вжитку із тканини, якими закарпатці користувалися із давна, також отримали неординарні назви: рушник має найменування [ôб|рус, ôбрус'а], [плат] називають «фартух», а коли говорять [ши|ринка, пла|тина], то йдеться про хустку.

Щодо тварин, то як приклади лексики можна навести: [вур', вўр', вір'] – «жеребець», [ма|цур] – «кіт», [марга] – «худоба» тощо. Найменування їжака запозичене із румунської [йа|рич].

Крім цього, унаслідок тривалого контактування з сусідніми мовами в закарпатських говірках з'явилося чимало запозичень, насамперед угорських: [чур'] – «клуня, частина хліва», [марга] – «худоба», [да|раб] – «кусень, шматок, нива».

Бачимо, що закарпатський говір належить до системи говірок давньої формації, що дозволило йому зберігати питомі праслов'янські лексеми протягом багатьох століть. Водночас цей діалект містить і нові нашарування, зумовлені географічним розташуванням говіркового масиву. Багатою ця лексика є і на запозичення із угорської, рідше румунської, німецької та польської мов. Не зайвим буде додати, що жителі окремих населених пунктів вільно володіють угорською мовою, що створює своєрідний білінгвізм у цій території.

РОЗДІЛ II ЖИТТЄВИЙ ТА ТВОРЧИЙ ШЛЯХ АВТОРІВ

2.1 Мирослав Дочинець

Закарпатський край багатий на талановитих особистостей, одним із них є сучасний письменник, публіцист та видавець Мирослав Дочинець.

Народився Мирослав 3 вересня 1959 р. у м. Хуст Закарпатської області. Його батьки, що були учителями, із малку навчили свого сина любити книгу та слово. Письменницький хист у Мирослава проявився досить рано, так уже в 6-му класі він став писати, а у 9-му йому вдалося виграти обласний конкурс юних літераторів, який традиційно проводила Спілка письменників України. Ще в шкільні роки твори юного автора друкували у журналі «Барвінок», газетах «Зірка», «Пионерская правда», «Молодь Закарпаття» тощо.

Після закінчення школи вибір професії був очевидним. У 1977 році Дочинець поповнив лави студентів факультету журналістики Львівського університету. У студентські роки брав участь у випуску газети «За радянську науку», що виходила на тоді великий тиражем. Згодом він став редактором газети «Джерела», а професійну кар'єру журналіста розпочав відразу після завершення вишу у газеті «Молодь Закарпаття» (1982 р.).

Своє ім'я видатного журналіста на обласній та всеукраїнській творчій арені Дочинцю вдалося здобути завдяки серії матеріалів про моральні проблеми молодого покоління та низку нарисів про видатних особистостей краю. Його публіцистичні та прозові праці друкували і в низці інших відомих в Україні видання, зокрема в «Літературній Україні» та «Ранкові» тощо. Неодноразово представляв нашу країну на міжнародних журналістських конкурсах закордоном.

1990 року Мирослав Іванович заснував у Мукачеві газету «Новини Мукачєва», розпочавши цим свою кар'єру як видавця. Одночасно працював власником газет «Карпатський край», «Срібна Земля», «Фест».

Продовжив втілювати свій хист як видавця у 1998 році, коли Дочинець заснував видавництво «Карпатська вежа», де він працює і нині головним редактором та займає посаду директора. За 20 років у видавництві вийшло друком велика кількість актуальних для українців видань, зокрема низку книжок в межах серій «Домінія слова», «Трава Парнасу», «Книжкова полиця Вічника».

У літературі Дочинець заявив про себе ще у 80-их років минулого століття, від яких і розпочинається сходження автора на письменницький олімп. Йому належить авторство понад двадцяти книжок, ("Світован", "Хліб і шоколад", "Лад", "Місячна роса", "Руки і душа" та ін.).

Але широкій аудиторії ім'я цього автора стало відомим уже у третьому тисячолітті. Так, перша така книга-порадник, що вийшла відносно великим тиражем, «Многі літа. Благі літа.

Заповіді 104-річного Андрія Ворона – як жити довго в щасті і радості» (2010 р.) увійшла до шістки найпопулярніших видань за рейтингом «Книжка року-2010».

Уже наступного року видано Роман «Лис у винограднику» – «вір небуденний, яких у сучасній українській літературі вельми бракує. Окремо слід відзначити віртуозне володіння словом Мирослава Дочинця. Не мова, а насолода» [Вегеш, с. 17].

2012 року було видано книгу «Вічник. Сповідь на перевалі духу». Вказане видання було висунуте НСПУ (2011 р.) на здобуття Національної премії Т. Г. Шевченка. У виданні йдеться про пошук самих себе та істини цього життя, чим привертає увагу широкого кола читачів. Є. Сверстюк зазначає: «Від «Вічника» віє чистим вітром з гір. Це більше ніж література. Там є та глибина справжність. Більшість людей зацікавилось головним героєм як цілителем. Світ хворий і хоче зустріти свого доброго лікаря. Це роман, який вчить і який дає образ людини, що вчиться все життя» [Сверс, с. 4].

Також 2012 року полиці книгарень поповнила книга М. Дочинця «Криничар». Як стверджують дослідники, «роман М. Дочинця «Криничар» про проблеми внутрішньої свободи людини, пошуку себе, про працю, «яка приносить радість, дає засоби для існування, розкриває творчий потенціал, єднає з іншими людьми» [Вегеш Символічні, с. 26], – пише А. Вегеш. Для порівняння М. Васьків наполягає, що вказаний роман «про прагнення і потребу жити за Божими заповідями, про споконвічний потяг до знань, пошуку правди, пізнання істини, про безмірну силу книги, про мандри як неминучу форму осягнення буття» [Васьків, с. 28].

2013 року було видано «Горянин. Води Господніх русел», про який професорка С. Жила сказала: «Мирослав Дочинець перебуває в силовому полі філософії. Його роман «Горянин» – симбіоз літературного й філософського шарів. Для нього літературна творчість – це один із виявів людського буття, екзистенціальна зайнятість» [Жила, с. 49] А також цього ж року було представлено «В'язень замку Паланок», що представляє колорит Мукачівського замку.

Ще через рік українцям репрезентовано видання «Світован. Штудії під небесним шатром». У цьому ж 2014-му році славнозвісний Шевченківську премію здобув Мирослав Дочинець за твори «Криничар» і «Горянин. Води Господніх русел». Як наголошували ЗМІ, вирішальне засідання Комітету з Національної премії України імені Тараса Шевченка відбулося 14 лютого й рішення ухвалили більшістю голосів. Відтак, Мирославу Дочинцю "світить" 520 тисяч гривень. «Напередодні в одному з інтерв'ю Мирослав Дочинець зауважив, що не планує відмовлятися від Шевченківської премії через "фактор Януковича", мовляв, це премія не президента Януковича, а Шевченка» [Мирослав].

2018-го року вийшло друком ще одне його видання «Світло семи днів». А 2021-го було видано ще одну книгу про істини життя людського – «Різнотрав'я. Гербарій саду життя».

Варто наголосити, що мовний потенціал художніх творів Мирослава Дочинця – феномен, результат невтомної діяльності письменника. Дослідники неодноразово звертали увагу на тому, як автор уміє конструювати імена та інші власні назви [Теребус; Вегеш Конотативне], послуговується біблійною лексикою та подає духовні настанови [Прокопович; Жила; Гурська] та використовує діалектизми [Прокопович діалект].

2.2 Іван Сенько

Ужгородський фольклорист, краєзнавець та літературознавець Іван Сенько за своє плідне життя залишив нащадкам чималий доробок публікацій у ЗМІ, наукових розвідок та книг, присвячених переважно рідному краю.

Народився Іван Сенько 26 травня 1937 в селі Келечин Міжгірського району Закарпатської області [Науковець]. Після завершення школи, рік працював завідувачем сільським клубом, після чого його мобілізували до армії.

Після того, як Іван Михайлович повернувся на батьківщину, вирішив здобути вищу освіту. У 1959 році він вступив до філологічного факультету Ужгородського державного університету, по закінченню якого здобув спеціальність вчитель російської мови та літератури. На цьому освітній дорозі педагога не завершилися, Іван Сенько навчався на заочній в аспірантурі при кафедрі російської літератури УЖДУ (1964–1968).

Працював завучем Новоселівської восьмирічної школи (1962–1967), лектором Межгорського районного комітету партії, інструктором відділу науки та навчальних закладів Закарпатського обкому партії (1968–1984).

У 1984 році педагог повернувся до стін своєї альма-матер, ставши працювати викладачем, а згодом і завідувачем (1991 р.) кафедри російської літератури Ужгородського національного університету.

Крім цього, захистив кандидатку дисертацію «Історичні пісні слов'янських народів про події XIX століття» в Інституті мистецтвознавства, Етнографії АН Білорусі, що остаточно визначило його потяг до етнографічної царини науки.

Про педагогічну роботу Сенька його колеги відгукуються позитивно. Наприклад, доцент кафедри словацької філології УжНУ Тетяна Ліхтей. На одній із презентацій його книг, поділилася спогадами з періоду роботи Івана Михайловича на факультеті, зауваживши, що саме завдяки йому кафедра реалізувала чимало цікавих проєктів. «Іван Михайлович постійно спонукав до роботи. Йому є діло до всього. Одного разу запропонував взятися за переклад давньої прози, що було досить складно зробити зі студентами. Усе ж ми переклали 4 із 7 частин і планували на цьому зупинитися. Але Іван Михайлович не дозволив «розслаблятися», нагадавши, що зробили не все,

тож довелося завершити працю (усміхається. – Авт.). Врешті студенти були дуже задоволені, адже переклади вийшли в журналі «Зелені Карпати»[Іван].

Написав близько 30 книг (у тому числі в співавторстві): збірники народної творчості, монографії.

Ще 1973 року вийшла друком перша книга, укладена Іваном Сеньком «Гурдзан Ілько. Золота криниця. Коломийки та пісні», обсяг 48 сторінок, присвячена закарпатському фольклору. Кожні наступні кілька років світ бачила нова праця цього фольклориста та літературознавця.

Крім цього, його напрацювання відомі і читачам друкованих ЗМІ в Україні. Привертає увагу, наприклад, той факт, то у 1990–1991 роках автор активно друкується в газеті «XXI вік», де опублікував дев'ять етнопедагогічних циклів на матеріалі закарпатського фольклору [Іван Сеньк бібліогр.].

У 1998 року в Ужгороді вийшла у світ книга Івана Сенька «Земля з іменем». Це видання об'єднує його краєзнавчі студії. Як наголосив І. Яцканин, «вивчає фольклор українського населення Карпат, досліджує проблеми народної педагогіки, жанрову специфіку історичних пісень слов'янських народів, жанр притчі у фольклорі і літературі, фольклор як джерело вивчення ментальності українського народу». [Яцканин] Згодом автор неодноразово повертався до цієї проблеми, наголошуючи, що Закарпатський край багатий на видатних людей та має чималу історію.

Темі історії закарпатського краю присвячене видання «Від часів Лаборця до сьогодення», що було оприлюднене 2012 року. Як вказано у анотації до книги, це літературно-краєзнавчі студії про будителів, просвітян, будівничих Закарпаття. Мета книги популяризувати митців краю та закарбувати їхній внесок для майбутніх поколінь.

2017-го року світ побачила краєзнавча книга, упорядкована доцентом Сеньком, «Верховина. Волівщина-Міжгірщина». Вихід цього науково-популярного видання про Міжгірський район – «унікальна історична подія, бо завдяки багатьом верховинцям під однією обкладинкою зібрано понад 600-річну історію батьківщини [В Ужгороді]». Читачі можуть оцінити масштабність книги хоча б по її обсягові – майже 500 сторінок.

Як наголосив Іван Сенько на одній із презентацій видання, збірник «Верховина. Волівщина-Міжгірщина» вміщує довідки про кожне село, цікаві матеріали про вказаний край у засобах масової інформації; а також «інформацію про вихідців із Міжгірщини, серед яких загальновідомі Василь Гренджа-Донський, Августин Волошин, Петро Скунець, Олекса Мишанич та інші. Третій розділ «На Міжгірщину ходом» – про тих, хто щось зробив для краю, перебуваючи на Верховині» [В Ужгороді]. Загалом у книзі згадується про понад 300 осіб, що доклали зусиль до розвитку краю.

2019 року було презентовано книгу відомого фольклориста, патріарха філологічного факультету Ужгородського університету, доцента Івана Сенька – «Краї карпатський очима

етнолога». «До видання ввійшли народознавчі розвідки, написані в різні періоди його життя, частково опубліковані в періодичних виданнях, а нині зібрані під однією палітуркою» [Іван].

Перший розділ цієї праці розпочинається статтею «Земля з іменем», у якій Іван Михайлович досліджує, етимологію походження назви закарпатського краю. Як відомо, у радянський період «Землею без імені» називали Закарпаття, про яке нібито не знали, аж доки не приєднали до СРСР. Крім цього, фольклорист та краєзнавець у цій книзі пояснює походження й утвердження назв «Карпати», «Русь», «Україна», «Закарпаття», походження етноніму «русин». Автор, крім етнографічних матеріалів, широко аналізує і доробок відомих українських письменників, так традицію вживання терміну «русин» у значенні «українець» Сенько зауважує й у Шевченкових творах, тому сьогодні має усі підстави ототожнювати ці терміни.

Широту наукового діапазону І. Сенька відображають і його численні праці з літературознавства. Іван Михайлович активно досліджував літературний процес на Закарпатті у всеукраїнському та світовому контексті (красне письменство О. Духновича, О. Павловича, В. Гренджі-Донського, І. Чендея, П. Скунця), вивчає закарпатську тематику у творчості Б. Носака-Незабудова, Ш. Петефі, І. Ольбрахта, О. Толстого, С. Скляренка, У. Самчука, І. Долгоша, Ф. Потушняка, М. Томчанія, Б. Іллеша та ін.

Чимало видань підготував Сенько для студентів, основна їх тематика – російська література, український і російський фольклор. До прикладу, 2011 року видано книгу у співавторстві із М. Демчик «Русский фольклор: учеб.-метод. пособ. для студ.- филологов (спец. «Русский язык и литература»)».

Влітку 2020 року Іван Сенько відійшов у вічність, залишивши по собі чималий краєзнавчий та літературознавчий доробок.

2.3 Миколая Божук

Ім'я Миколаї або ж Васи́лини, як її називали рідні, Божук відоме не кожному закарпатцю, тим більше українцю, ймовірно, через те, що життя цієї жінки обірвалося на самому початку творчої та активістської діяльності. «Народилася Миколая 3 січня 1907 року у селищі Великий Бичків» [Печаль] на Закарпатській Гуцульщині, а відійшла у вічність уже через 31 років після цього, теж у січня від туберкульозу.

Початкову освіту дівчина здобула у рідному селі, згодом в так званій горожанській школі Ясінях. Через важке матеріальне становище сім'ї, Миколая була змушена виборювати право на науку. Вона продовжила навчання в Ужгородській учительській семінарії, яку завершила у 1928 році.

Після закінчення вишу вона ще встигла кілька років провчителювати у селах Закарпаття. Через скрутне матеріальне становище дівчині ледь вистачало коштів на прожиття, але ще й до того ж вона була змушена віддавати борги батька, який помер передчасно. А після одруження оселилась з чоловіком Михайлом Штефуцою у Рахові.

Літературно-художня творчість Миколаї розпочалася у 15 років, а вже, будучи студенткою, друкувала свої поезії у тогочасних часописах: закарпатських журналах «Пчілка» та «Наш рідний край», у коломийській «Жіночій долі» та львівській «Новій хаті», окремих збірниках, альманахах, читанках тощо. На формування світогляду Миколаї Божук великий вплив мали твори Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки. Дослідники відзначають спорідненість образів та мотивів творчості Миколаї насамперед із Лесею Українкою. Її творчість багата на діалектизми, що були поширені у мові закарпатців першої половини ХХ століття.

Варто також додати, що змінила своє ім'я із Василини на Миколаю через те, що із місцевості, де жила дівчина, уже було декілька дівчат із аналогічним прізвищем та іменем, тому вона собі обрала видозмінене на жіночу форму ім'я батька Миколи.

У своїй творчості найчастіше зверталася до пейзажної та інтимної лірики, намагаючись віднайти у природі спокій та натхнення. За життя Миколая встигла видати тільки одну збірку «Поезії. Збірка перша» [Хланта] у 1930 році. Друга збірка поетеси «Мережки» вийшла уже після її смерті у рокописному вигляді. У ній було 29 віршів друківаних раніше, а 19 віршів мали вийти у світ вперше. За встановлення віршів цієї збірки подбав її чоловік. У воєнні роки більшість рукописів Миколаї були втрачені.

Крім цього, низка її поезії були вміщені посмертно у колективних регіональних поетичних збірках: «Гірські квіти» (Ужгород, 1962), «Яворова сопілка» (Ужгород, 1991), «Гуцуліє, рідна земле» (Ужгород, 1993), антології «Поети Закарпаття» (Братислава; Пряшів, 1965).

Сьогодні відомі понад сто віршів поетки, одне коротке оповідання, п'єса, написана у співавторстві з А. Бойчук, декілька шкільних сценаріїв урочистих заходів, статей, епістолярна спадщина (близько 20 листів до Ю. Станинця).

Творчість авторки високо оцінили відомі українські діячі. «Це, власне, і є ота дитячість світовідчуження, якась абсолютна невинність і чистота, яка не дбає про вишуканість вислову, повторює знані порівняння, епітети, але при тому малює своє життя, окреслює лаконічно свої власні переживання таким чином, що ми віримо в її реальність і непідробленість», – сказав Дмитро Павличко [Божук Я заберу, с. 32].

Як вказують сучасні дослідники, Миколая Божук була серед тієї прогресивної частини суспільства, котра особистим сподвижницьким учительським прикладом навчала дітей Карпатської України своєю мовою. «Для маленьких краян вона писала вірші, п'єси, яких замало

було на теренах Закарпаття з відомих причин», – наголосила мукачівська педагогиня Л. Долинська [Долинська, с. 168].

Тож, із малку Миколая характеризувалася допитливою вдачею та доброю душею. Тому чимало часу у її житті займало служіння своєму народові. Саме добробут своїх краян Миколая і ставила собі за першочергову мету. Згодом вона стала активісткою місцевої «Просвіти» та членкинею Пласту на Закарпатті.

Тому уже в роки незалежності України почали активно відновлювати ім'я Миколаї Божук, аби краяни знали про цю видатну закарпатську поетесу, активістку та педагогиню. Так, 2008 року в ужгородському видавництві «Гражда» побачила світ книжка «Миколая Божук. Я заберу той жар у пісню» [Божук], з нагоди 101-річчя з дня народження поетеси та присвячена 70-річчю проголошення державності Карпатської України та 20-літтю відновлення «Пласту» в Україні.

РОЗДІЛ III Стилiстична функція дiалектизмiв у мовi творiв авторiв

3.1 Тематична класифікація діалектизмів

У межах територіальних діалектів, до складу яких уходять вужчі регіональні утворення – говори і говірки, функціонують відмінні від закріплених у літературно-нормативному вживанні слова найрізноманітніших тематичних груп. До них належать назви предметів домашнього побуту, об'єктів рослинного і тваринного світу, продуктів сільського виробництва і народних промислів та ремесел, об'єктів навколишнього природного середовища, понять, пов'язаних із народними звичаями, віруваннями, обрядами, народною медициною та педагогікою, морально-етичними нормами народу тощо. Говіркові слова власне лексичного, або словникового, різновиду становлять помітний шар лексики в українській діалектній мові на всій території її поширення. Вони виявляються, на думку С. П. Бевзенка, в тому, що в різних діалектах для позначення тієї ж самої речі, предмета, поняття тощо вживаються зовсім різні слова, утворені за чинними в мові моделями від інших коренів [2, с. 178].

У мові творів сучасних закарпатських письменників, а саме Мирослава Дочинця, Івана Сенько і Миколаї Божук використано чимало цікавих, характерних для мови закарпатців слів, які важливі для пізнання обставини їхнього життя у різні історичні епохи. Безперечно, для читачів інших регіонів України розуміння значення окремих лексем і виразів у творах завдасть певних труднощів, однак для мовознавців, дослідників закарпатських говорів, вони мають велику лексикологічну цінність.

Саме тому ми провели дослідження на основі творів закарпатських письменників, та виділили діалектизми, яким надали пояснення а саме:

Дочинець М.І. Криничар. Діяріюш найбагатшого чоловіка Мукачівської домінії. Роман. – Ужгород: “Карпати ” 2012. – 328 с.

Лаба ‘нога’ ім. < уг. láb ‘т.с.’: Дужі лаби його впиралися в мармурову брилу, привезену гуцулами з Ділового (Дочинець 2012: 5); Вони знали, що чинять, знали, звідки лаби зросли (Дочинець 2012: 6); На чужака голос йому не треба було подавати, доста вицірити ікла і тріпнути лабою – аж порох закурився! (Дочинець 2012: 32);

Пугар ‘склянка’ ім. < уг. pohár ‘т.с.’: Дротяною шерстю пса стікало вино, що окоренкуватий сивобродий пан, націдивши повні пугари майстрам, виплеснув з корчаги (Дочинець 2012: 5);

Гойкати ‘кричати’ дієсл. ‘т.с.’: Торбачка Піші-Магда лизала собачий хвіст і гойкала, що то щире золото (Дочинець 2012: 5); Міднолиций вождь з рідкими вусами підвівся в стременах і радісно гойкнув: “Ось ми й прийшли ! Тут наша нова батьківщина”(Дочинець 2012: 25);

Лайбик ‘жилетка’ ім. < уг. діал. lajbi ‘т.с.’: Десь за тиждень по тому хтось уночі зішкрябав золотий покрив- і пес запістрявів, як залежаний заячий лайбик

(Дочинець 2012: 6);

Гузенья ‘сідниці’ ім.: Якщо бовван не іржавів, то лише через те, що дітня голими *гузеньятами* возилася на ньому (Дочинець 2012: 6);

Хосен ‘користь, вигода’ ім. ‘т.с.’: Жид з усього вмів мати *хосен*, він продав знахідку графському гайникові Шолтису (Дочинець 2012: 6); “Пан Кутьо візьме хосен навіть із собачого лайна! “ “Золотар є золотар, циганам тепер у місті немає що робити. Він все підбирає”(Дочинець 2012: 14);

Пилувати ‘спішити’ дієсл. ‘т.с.’: І він квапив-пилував Гошика висліпувати буквенні ряди (Дочинець 2012: 7);

Сліпати ‘дивитися’ дієсл. ‘т.с.’: І він квапив-пилував Гошика *висліпувати* буквенні ряди (Дочинець 2012: 7);

Цицьки ‘груди’ ім. ‘т.с.’: Хоча б ота – про замохнатілу вусату рибу з-під кольчинської греблі, ссе *цицьки* потопельниць... (Дочинець 2012: 9);

Цоркати ‘стукати’ дієсл. ‘т.с.’: Своїм бучком –мечем *поцоркав* об руді плитняки, один, другий, третій (Дочинець 2012: 10);

Будар ‘вбиральня’ ім. ‘т.с.’: “Переповіш, Гафіє, газді най прийде і мій *будар* почистити” (Дочинець 2012: 14);

Най ‘хай, нехай’ част. ‘т.с.’: “Переповіш, Гафіє, газді *най* прийде і мій будар почистити” (Дочинець 2012: 14);

Газда ‘господар’ ім. < уг. *gazda* ‘т.с.’: “Переповіш, Гафіє, *газді* най прийде і мій будар почистити” (Дочинець 2012: 14); На Турянщині, де вона змалечку наймитувала, порали *газди* грядки і водночас стерегла, щоб коршак не забрав курятко (Дочинець 2012: 24);

Ачей ‘невже’ част. ‘т.с.’: *Ачей* не забули вошиві мудраки, з чого я вчив їх хижі ліпити, коли сім літ тому Латориця в перші зазимки понесла цілу вулицю (Дочинець 2012: 14); *Ачей* то була підказка від самої матері (Дочинець 2012: 23);

Хаща ‘ліс’ ім. ‘т.с.’: Доки вам, маловіри, можна заказувати не довбати камінь з дамби, не копати піщані ями в берегах, не рубати *хащу* над потічками?! (Дочинець 2012: 14); Коли мадяри перевалили через Карпатський хребет і продерлися через сольвівські хащі, то відкрилася їм пречудова долина (Дочинець 2012: 25);

Сикати ‘сечити’ дієсл.: Та ще й на самих закрайках, аби нужників не треба робити, аби *сикати* прямо в воду, аби не копати колодязів, а просто з берега черпати – і худобі на пійло, і собі на юшку (Дочинець 2012: 14);

Видіти ‘бачити’ дієсл. ‘т.с.’: Колись у Волохії я *видів*, як їх плетуть із верболозу, а затим обмащують глиною (Дочинець 2012: 16);

Фіглювати ‘смішити’ дієсл. ‘т.с.’: Люди відходили трішки, притлумлювали горе, вже *фіглювали* (Дочинець 2012: 16); Бургомістер не пускав їх *фіглярити* на Піяц, то вони напинали шатро з барвистих пеленок на березі Латориці, коло винарні “Молоко русалки” (Дочинець 2012: 16);

Отиць ‘батько’ ім. ‘т.с.’: Народила мене, як і всіх, жінка, та матері я не мав. А про *вітця* грішно й казати (Дочинець 2012: 16); Діти кушпелили ся коло пса, знали, де виглядати своїх *вітців* (Дочинець 2012: 33);

Гузиця ‘сідниці’ ім. ‘т.с.’: Був там мізерний зморщений карлик, що мав коліщата на ступнях, на колінах і на *гузиці* (Дочинець 2012: 17);

Кой-ись ня ‘коли мене’ ‘т.с.’: Не плач, мамко, не плач // Бо вже тепер годі, // *Кой-ись ня* втопила // В каламутній воді (Дочинець 2012: 20);

Бавка ‘іграшка’ ім. ‘т.с.’: Вдома циганчатам буде *бавка* (Дочинець 2012: 21);

Косиця ‘квітка’ ім. ‘т.с.’: “Воно так, бджола знає, з яких *косиць* мед збирати...Тож чекаємо твого розказу до роботи”(Дочинець 2012: 23); Там, де грають на гусельках цвіркуни, де липи скапують медом, де горлиці п’ють з моїх долоньок, де можна наїстися солодом *косиць*, де літня днина тягнеться як рік, де тернини пробивають п’яти аж до серця, а твердолобі хрущі гупають у твої груденята так, що завмирає дух...Там і досі моє серце (Дочинець 2012: 28);

Челядь ‘люди’ ім. ‘т.с.’: Двірна *челядь* позирає – хреститься : “Зміїний зносок. Ліпше б уже на світ не начадався” (Дочинець 2012: 29);

Позирати ‘дивитися’ дієсл. ‘т.с.’: Двірна *челядь* *позирає* – хреститься : “Зміїний зносок. Ліпше б уже на світ не начадався” (Дочинець 2012: 29);

Домів ‘додому’ присл. ‘т.с.’: А з тим, що набиралося в полотнинку, бігла *домів* і скапувала мені в ротеня (Дочинець 2012: 29); А ввечері вони ладком вертали *домів* (Дочинець 2012: 32);

Тайстра ‘сумка’ ім. < уг. *táska* ‘т.с.’: Простолюд і вояцтво зігнали мостити греблю, одні носили в’язанки паліччя, інші тягали *тайстри* з піском (Дочинець 2012: 29);

Напудитися ‘злякатися’ дієсл. ‘т.с.’: Очі *напудилися* більше, ніж коли Латориця міст забрала, а на ньому вози з людьми, що втікали від напасті в гори (Дочинець 2012: 30);

Хіть ‘бажання’ ім. ‘т.с.’: Розводив його в місці, підсипав толокна й носив той приварок Влені, бо мав до неї *хіть* (Дочинець 2012: 30);

Перст ‘палець’ ім. ‘т.с.’: Я йому *перст* простягаю а він його зубами (Дочинець 2012: 31);

Доста ‘досить, достатньо’ присл. ‘т.с.’: На чужака голос йому не треба було подавати, *доста* вицірити ікла і тріпнути лабою – аж порох закурився! (Дочинець 2012: 32);

Сенько І. Як то давно було. Легенди, перекази, бувальщини, билиці та притчі Закарпаття у записях Івана Сенька. Ужгород: Закарпаття, 2003. 368 с.

Она ‘вона’ займ. особ. 3-ої ос. ‘т.с.’: У тій воді є велика риба, *она* так зогнулася, що узяла хвіст у пащу (Сенько 2003: 24);

Гиртанка ‘горло’ ім. ‘т.с.’: Так і осталося воно у нього в *гиртанці* (Сенько 2003: 25);

Ухопити ‘схопити’ дієсл. ‘т.с.’: Каїн розсердився, *ухопив* вили і убив ними свого брата (Сенько 2003: 25);

Видіти ‘бачити’ дієсл. ‘т.с.’: Ніхто ото не *видів*, лише місяць (Сенько 2003: 25);

Бог так зробив людям на покаяння, оби обох – і ззодія, і убивцю – *виділи* на місці (Сенько 2003: 25);

Богач ‘багач’ ім. ‘т.с.’: Пішов бідняк до *богатого* сусіди солону красти (Сенько 2003: 25);

Звізда ‘зірка’ ім. ‘т.с.’: Коли паде *звізда* з неба, то вчені кажуть, що то метеорит (Сенько 2003: 26);

Айбо ‘але’ спол. ‘т.с.’: *Айбо* лише чорт покажеться у небі, архангел Михаїл летить до нього з мечем огняним і стинає голову (Сенько 2003: 26); Воду із моря спустили, *айбо* назва залишилася – “Море Моруша”, або Мараморош (Сенько 2003: 28);

Щез ‘пропав’ дієсл. ‘т.с.’: А почалося се тогди, коли Сатана, *щез* би, подумав, що він рівний з Богом, і підговорив ангелів повстати проти Бога (Сенько 2003: 26);

Много ‘багато’ присл. ‘т.с.’: Адам і Єва жили дуже довго. І було у них *много* дітей (Сенько 2003: 26); А в селі були великі газди, овець мали много, то й гостину заладили велику (Сенько 2003: 28);

Даколи ‘інколи’ присл. ‘т.с.’: *Даколи* вип’є й жаби та риби (Сенько 2003: 26);

Неє ‘нема’ присудк. ‘т.с.’: Тому й гад має право на життя, бо *неє* такого злого, який би в чомусь добра не зробив (Сенько 2003: 26);

Сими ‘цими’ присл. ‘т.с.’: То було по потопі світа, коли межі *сими* горами було море, а по землі ходили велети (Сенько 2003: 26);

Сі ‘ці’ займ. ‘т.с.’: Одному велету належали і *сі* гори, і море межі ними (Сенько 2003: 26);

Оби ‘аби’ спол. ‘т.с.’: А що він з рівнин викрадав людей, *оби* йому овець сокотили на полонинах, то назвали його Морушем (Сенько 2003: 26);

Когут ‘півень’ ім. ‘т.с.’: А старший чорт скомандував, що час вертатися, бо скоро *когуги* запіють (Сенько 2003: 28); І запів когут, коли були коло Руського Поля (Сенько 2003: 28);

Не кивати ‘не чіпати’ дієпр. ‘т.с.’: І ту гору більше *не кивали* (Сенько 2003: 28);

Файна ‘гарна’ означ. ‘т.с.’: Над Маріку – не було *файнішої* в Карпатах (Сенько 2003: 29);

Красний ‘гарний’ означ. ‘т.с.’: І Іван, її наречений, був *красний*, як сонце (Сенько 2003: 29);

Гойкати ‘кричати’ дієсл. ‘т.с.’: Орють, орють, а слуга поганяє волів і *погокує*: - Гей, волики, гей! (Сенько 2003: 30);

Днесь ‘сьогодні’ присл. ‘т.с.’: *Днесь великий день!* (Сенько 2003: 30);

Вби ‘аби’ присл. ‘т.с.’: Бог забрав Ілію на небо, *вби* був головним пророком (Сенько 2003: 31);

Хоть ‘хоч’ сполуч. ‘т.с.’: А чорт і собі просить від Бога *хоть* одного такого коня, як у святого Іллі (Сенько 2003: 31);

Най ‘хай,нехай’ част. ‘т.с.’: Ти його возив,а тепер він *най* тебе возить доки сонце світить (Сенько 2003: 31);

Хижа ‘хата’ ім. ‘т.с.’: Дуже боявся, що обкрадуть його, тому він вночі одівав бунду наруби, опускав голову, аби лиця не видко, і ходив довкола *хижі*, буркаючи: “Гу!Гу!Гу!” (Сенько 2003: 31); Люди говорили, що його хижу вартує нечиста сила, боялися вечером туди ходити (Сенько 2003: 31);

Грейцар ‘монета’ ім. ‘т.с.’: Насушить, продасть – і має якийсь *грейцар* (Сенько 2003: 32);

Залати ‘проклинати’ дієсл. ‘т.с.’: І зробився із мельника ведмідь, бо йому той біднк у такий час *залав* (Сенько 2003: 32);

Киртиця ‘кріт’ ім. ‘т.с.’: Викопав чорну *киртицю* (Сенько 2003: 32); І досі дує *киртиця* землю (Сенько 2003: 33);

Червена ‘червона’ озн. ‘т.с.’: Чортова кров потекла – і вільха з того часу *червена* (Сенько 2003: 34);

Айбо ‘але’ сполуч. ‘т.с.’: *Айбо* грошей у них не було (Сенько 2003: 34);

Корчі ‘’ ім. ‘т.с.’: Петро, аби міг відповісти, плює хліб у руку і мече в *корчі* (Сенько 2003: 35);

Пішник ‘стежка’ ім. ‘т.с.’: То йди вздовж *пішника* позбирай сирі булочки (Сенько 2003: 35);

Соколити ‘берегти’ дієсл. ‘т.с.’: І хліб не *сокотили*, ежна баба підтерла м’якушкою дітину (Сенько 2003: 35);

Увидіти ‘побачити’ дієсл. ‘т.с.’: Христос як то *увидів*, то почав стягувати колосок знизу доверху (Сенько 2003: 35);

Імити ‘спіймати’ дієсл. ‘т.с.’: А святий Петро *імив* зверху рукою і сказав Богові, оби то лишив про пса і мачку, бо они не завинили (Сенько 2003: 35);

Тулько ‘стілки’ займ. вказ. ‘т.с.’: І Христос залишив на колосі *тулько* зерна, кулько Петро держав у руці (Сенько 2003: 35);

Кулько ‘скільки’ займ. ‘т.с.’: І Христос залишив на колосі *тулько* зерна, *кулько* Петро держав у руці (Сенько 2003: 35);

Лем ‘лише’ част. ‘т.с.’: Того тепер колосок *лем* зверху має зерно (Сенько 2003: 35);

Мачка ‘кішка’ ім. ‘т.с.’: А ми їмо хліб од пса і *мачки* (Сенько 2003: 35);

Ружа ‘троянда’ ім. ‘т.с.’: Де впаде сльоза – виростала біла *ружа* (Сенько 2003: 36);

Файно ‘гарно’ озн. ‘т.с.’: І Бог покарав її за то: вона перестала *файно* співати, а лише каркає (Сенько 2003: 36); Видиш оту смерічку? Така була і Марічка – *файна* і весела (Сенько 2003: 37);

Імити ‘зловити’ дієсл. ‘т.с.’: Вони хотіли його *імити* і засудити на смерть, та не знали його в лице (Сенько 2003: 37); Христа *імили* і розіп’яли на хресті, а на Юду почали всі показувати (Сенько 2003: 37);

Чічка ‘квітка’ ім. ‘т.с.’: Ой Марічко, біла *чічко* // Буду тя любити // Доки сонце буде гріти // А місяць світити (Сенько 2003: 37);

Косиця ‘квітка’ ім. ‘т.с.’: І де впаде сльоза Марічки, там виростає шовкова *косиця* (Сенько 2003: 38); Не в’яне та *косиця*, як не в’яне любов до Марічки (Сенько 2003: 38);

Газдівство ‘господарство’ ім. ‘т.с.’: У понеділок пішли на ярмарок, купили худобу і все, що треба на *газдівство* (Сенько 2003: 38);

Уповісти ‘сказати’ дієсл. ‘т.с.’: В одній хижі їй *уповіли*, що вночі за селом підстрилили вовка і пішли люди по його сліду, аби його добити (Сенько 2003: 38);

Виштко ‘все’ ‘т.с.’: Боже, помагай *виштко* зорати і посіяти, аби вже завтра урожай збирати (Сенько 2003: 39);

Хворота ‘хвороба’ ім. ‘т.с.’: Ісус Христос ходив помежи народ, помагав людом, лікував їх уд усяких *хворт* (Сенько 2003: 40);

Вун ‘він’ ім. ‘т.с.’: *Вун* став пуд тополю, а вна пудняла голузки дгорі (Сенько 2003: 40);

Дгорі ‘догори’ присл. ‘т.с.’: *Вун* став пуд тополю, а вна пудняла голузки *дгорі* (Сенько 2003: 40);

Пушов ‘пішов’ дієсл. ‘т.с.’: Потому *пушов* пуд низеньку ліщанку (Сенько 2003: 40);

Фарбити ‘малювати’ дієсл. ‘т.с.’: Збирають і варять, а в тому відварі *фарблять* яйця на Великдень (Сенько 2003: 41);

Тарель ‘тарілка’ ім. ‘т.с.’: На Главосіки не можна із тареля їсти, не можна із капустою щось робити, бо капуста має “головку”, а в той день святому Івану голову зрубали і на *тарелі* принесли Іродіаді (Сенько 2003: 42);

Зазвідати ‘запитати, спитати’ дієсл. ‘т.с.’: То, коли одного разу дуже *файно* танцювала і цар *зазвідав* її, який хоче дарунок за се, вона попросила голову святого Івана (Сенько 2003: 42);

Быв ‘був’ дієсл. ‘т.с.’: У часи Ірода *быв* один правитель і мав доньку Варвару (Сенько 2003: 43);

Были ‘були’ дієсл. ‘т.с.’: Та *были* дні, коли не мож было прясти (Сенько 2003: 43);

Кіть ‘якщо’ сполуч. ‘т.с.’: *Кіть* будеме савити та варварити, та не буде що на стіл поставити (Сенько 2003: 44);

Тоту ‘цю’ част. ‘т.с.’: Надлетіла хмара над нивку, grimнув грім і убив *тоту* жону, що крала снопи (Сенько 2003: 45);

Оляктися ‘зляктися’ дієсл. ‘т.с.’: Вівчар *олякся* грому, підскочив і випав із колісниці і вбився (Сенько 2003: 46);

Єдна ‘одна’ ‘т.с.’: Была у нас *єдна* жона (Сенько 2003: 46);

Пушла ‘пішла’ дієсл. ‘т.с.’: *Пушла* раз та жона, Маріша, до поля (Сенько 2003: 46);

Грум ‘грім’ ім. ‘т.с.’: *Грум* бы тя забив (Сенько 2003: 46);

Сього ‘цього’ зам. ‘т.с.’: Коли Христос проповідував на землі, нечистий хотів відговорити від *сього* (Сенько 2003: 46);

Жеб ‘кишеня’ ім. ‘т.с.’: Перевірили і увиділи, що люди вийшли із церкви, де їх обкурили ладаном, і відразу полізли в *жеби* за піпами, сигаретликами (Сенько 2003: 46);

Тот ‘цей’ част. ‘т.с.’: Бог дав силу архангелу Михаїлу, і *тот* огненным мечем, переміг диявола, загнав його під землю і приковав там його (Сенько 2003: 49);

Ріхтувати ‘готувати що-небудь’ дієсл. ‘т.с.’: Айбо і один із слуг диявола *приріхтується* під ліве плече (Сенько 2003: 49);

Верг ‘кинув’ дієсл. ‘т.с.’ Він із страху *верг* чорнильницею у стіну, чорнило вилилося – як би чортяча голова (Сенько 2003: 49);

Паленка ‘горілка’ ім. ‘т.с.’: Обіцяли йому п’ять літрів *паленки* або 500 рублів (Сенько 2003: 49);

Цімбор ‘друг, приятель’ ім. ‘т.с.’: Были два *цімборове* та договорилися, що хто із них буде першим женитися, мусить покликати другого на свальбу (Сенько 2003: 53);

Свальба ‘весілля’ ім. ‘т.с.’: Коли кликали на *свальбу*, він здогадався за того *цім бору*, що умер (Сенько 2003: 54);

Груб ‘могила’ ім. ‘т.с.’: Та пішов він на цинтарь, на *груб* свого *цімбори* (Сенько 2003: 54);

Шлаєр ‘фата’ ім. ‘т.с.’: Ще і тепер чекає, латки на *шлаєр* пришиває, оби не розпався (Сенько 2003: 54);

Стулиць ‘стілець’ ім. ‘т.с.’: Коли ви водтам, що знаєте, для кого і кулько там *стульців* ?! (Сенько 2003: 54);

Днесь ‘сьогодні’ присл. ‘т.с.’: Коли будеш таким, як *днесь*, то я збудую тобі вічні палати (Сенько 2003: 56);

Варош ‘місто’ ім. ‘т.с.’: Тому король Хуст, мав аж три замки – на горі коло Хуста (*варош* названо іменем того короля), у Малій Копані і на тім боці Тиси, коло Королева (Сенько 2003: 58);

Майвисоко ‘найвище’ ‘т.с.’: Ту, що *майвисоко* стримить між іншими, назвали Стримбою (Сенько 2003: 60);

Мадяр ‘угорець’ ім. ‘т.с.’: Може, з *мадярами*, як прийшли із Арпадом у наш край (Сенько 2003: 65);

Пішо ‘пішки’ озн. ‘т.с.’: А татари лише на конях були сильні, *пішо* вони не знали воювати (Сенько 2003: 66);

Млака ‘заболочена низина; трясовина.’ ім. ‘т.с.’: Боліт у сих місцях було немало, і на одне пустили овець, бо знали, що татари голодні полізуть за вівцями на *млаку* (Сенько 2003: 66);

Велах ‘ковдра’ ім. ‘т.с.’: Старий Рухлинець мав стільки срібла і золота, що аби його провітрити, треба була перед хижею простелити три *велахи* (Сенько 2003: 70);

Злакомитися ‘поласитися’ дієсл. ‘т.с.’: Але й на це бідне село *злакомилися* угорські пани (Сенько 2003: 78);

Пішник ‘стежка’ ім. ‘т.с.’: Там, де тепер Горінчово, був *пішник* від Бистрого до Ізи, і не селилися люди коло того пішника, бо дуже багато терня росло довкола (Сенько 2003: 82);

Айбо ‘але’ спол., **були** ‘були’ дієсл., **тогда** ‘тоді’ присл. ‘т.с.’: *Айбо* того *були* не такі села, як тепер: хиж було мало, мало було і людей, бо *тогда* ніхто не хотів жити коло доріг, а всі йшли у хащі, оби їх не найшли немеші, бо тоті народ обкладавали податтю (Сенько 2003: 92);

Катун ‘солдат’ ім. ‘т.с.’: Сам у село боявся навідуватись, щоб його не зловили і не віддали в *катуни* (Сенько 2003: 93);

Виіртований ‘оброблений’ озн. ‘т.с.’: На *виіртованому* сіяли овес, ячмінь, жито (Сенько 2003: 93);

Вариши ‘місто’ ім. ‘т.с.’: Так почали називати село, а потому *вариши*, що постав на тому місці (Сенько 2003: 98);

Кромплі ‘картопля’ ім. ‘т.с.’: Дерева зрубвали та будували собі хижі, а на зрубках сіяли жито, садили *кромплі* (Сенько 2003: 101);

Дараб ‘поле’ ім. ‘т.с.’: Відробляли панщину, тим, що сплавляли *дарабами* ліс у Мадярщину (Сенько 2003: 103);

Нянько ‘батько’ ім. ‘т.с.’: А дідо і *нянько* казали, що там був великий город (Сенько 2003: 103);

Потя ‘пташка’ ім. ‘т.с.’: Люди з голоду пухли, айбо всі курячі, гусячі, качачі, навіть *потячі* яйця мусили здавати на будівництво замку (Сенько 2003: 117);

Малтер ‘цемент’ ім. ‘т.с.’: Старі люди кажуть, що *малтер* для замку змішували на молоці і яйцях, оби мури були міцні (Сенько 2003: 118);

Фриштик ‘сніданок’ ім. ‘т.с.’: Коли робив собі тайй *фриштик*, почув, що хаша загучала (Сенько 2003: 119);

Красно ‘файно’ озн. ‘т.с.’: Айбо як то *красно* у церкви помолитися – образи, дяки співають (Сенько 2003: 121);

Ріща ‘хмиз’ ім. ‘т.с.’: А церковник виліз з дупла, відтяг *ріща*, розметав та й загасив огонь (Сенько 2003: 121);

Токан ‘мамалига’ ім. ‘т.с.’: Вівчар подоїв овець, наварив *токану*, і сіли вечеряти (Сенько 2003: 125);

Трутити ‘штовхнути’ дієсл. ‘т.с.’: А треба було *трутити* човен через Дунай (Сенько 2003: 128);

Маточка ‘хресна мама’ ім. ‘т.с.’: Забрала його до себе *маточка* (Сенько 2003: 136);

Бігарь ‘палиця, прут’ дієсл. ‘т.с.’: Пинтя і поламав *бігарем* ягняти лаби (Сенько 2003: 137);

Божук Миколая (Божук Василина Миколаївна) Я заберу той жар у пісню.../Передмова Любиці Баботи та Дмитра Павличка. – Літературно-краєзнавча серія “Люби своє”. Ужгород: Гражда, 2009. – 336с.

Пилувати ‘поспішати’ дієсл. ‘т.с.’: На, тут маєш, але мусиш, Паньку, *пилувати*, щоби робутники голодні не проклинали нас (Божук 2000: 152);

Сися ‘ця’ займ. ‘т.с.’: Чесні людкове, даєся вам не знання, що нині починаються записи до май високої школи, як *сися* наша (Божук 2000: 153);

Тогудь ‘того року’ ‘т.с.’: Вун ще *тогудь* до Ясіня просився до школи й плакав, а тепер вже наперед знаю, що не дасть м спокою, хоч вже доста великий хлопець (Божук 2000: 155);

Куча ‘будинок, хата’ ім. ‘т.с.’: У мене, крім тої *кучі* і городика того нічого ние (Божук 2000: 155);

Парадити ‘прикрашати’ дієсл. ‘т.с.’: правді, *парадити* би ся з старим, як прийде ввечур додому (Божук 2000: 156);

Бізуно ‘майже’ частка. ‘т.с.’: *Бізуно*, що по-мадярськи (Божук 2000: 159);

Няню ‘батько’ ім. ‘т.с.’: А ви, *няню*, гроші не забудьте взяти на записок (Божук 2000: 161);

Фітькати ‘свистіти’ дієсл. ‘т.с.’: Вже не буду більше *пофітькувати* за вами (Божук 2000: 162);

Зачав ‘почав’ дієсл. ‘т.с.’: Ні, пане професоре, не маю, бо я раз *зачав* ходити до школи, тай лишив, потому другий раз і третій раз лишив, а коли вже ми було 13 году, пушов ем учарити, та й туй ми по свідоцтвови (Божук 2000: 164);

Пушов ‘пішов’ дієсл. ‘т.с.’: Ні, пане професоре, не маю, бо я раз *зачав* ходити до школи, тай лишив, потому другий раз і третій раз лишив, а коли вже ми було 13 году, *пушов* ем учарити, та й туй ми по свідоцтвови (Божук 2000: 164);

До класифікації ввійшли наступні тематичні групи:

назви одягу: лайбик 'жилетка' ім. < уг. діал. *Lajbi*, шлаєр 'фата' ім.;

назви продуктів харчування та напоїв: паленка 'горілка' ім. . < уг. діал. *Rálinka*, кромплі 'картопля' ім. < уг. діал. *Krimplí*; токан 'мамалига' ім.;

назви начиння: пугар 'склянка' ім. < уг. *rohár*, тарель 'тарілка' ім. < уг. діал. *Tányér*,

назви дому та приміщень: будар 'вбиральня' ім., хижа 'хата' ім., Газдієство 'господарство' ім., куча 'будинок, хата' ім.;

назви на позначення свояцтва, звертання: Газда 'господар' ім. < уг. *gazda*, отиць 'батько' ім., цімбор 'друг, приятель' ім., мадяр 'угорець' ім. < уг. *magyar*, маточка 'хресна мама' ім., няньо 'батько' ім.;

назви предметів побуту: бавка 'іграшка' ім., тайстра 'сумка' ім. < уг. *táska*, грейцар 'монета' ім., стулиць 'стілець' ім., велах 'ковдра' ім. бітарь 'палиця, прут' дієсл.;

назви на позначення земельних ділянок: пішник 'стежка' ім., дараб 'поле' ім.;

назви частин тіла: лаба 'нога' ім. < уг. *láb*, гузеня 'сідниці' ім., цицьки 'груді' ім., гузиця 'сідниці' ім., перст 'палець' ім.;

назви тварин: когут 'півень' ім., киртиця 'кріт' ім., мачка 'кішка' ім. < уг. *macska*, потя 'пташка' ім.;

назви емоційного стану та дій: гойкати 'кричати' дієсл., пилувати 'спішити' дієсл., сліпати 'дивитися' дієсл., цоркати 'стукати' дієсл., сикати 'сечити' ім., фіглювати 'смішити' дієсл., позирати 'дивитися' дієсл., напудитися 'злякатися' дієсл., ухопити 'схопити' дієсл., імити 'спіймати' дієсл., уповісти 'сказати' дієсл., пушов 'пішов' дієсл., фарбити 'малювати' дієсл., зазвідати 'запитати, спитати' дієсл., оляктися 'злякатися' дієсл., ріхтувати 'готувати що-небудь' дієсл., верг 'кинув' дієсл., злакомитися 'поласитися' дієсл., трутити 'итовхнути' дієсл., пилувати 'поспішати' дієсл., парадити 'прикрашати' дієсл., фітькати 'свистіти' дієсл.

інші: най 'хай, нехай' част., ачей 'невже' част., кой-ись ня 'коли мене', доста 'досить, достатньо' присл., айбо 'але' спол., щез 'пропав' дієсл., неє 'нема' присудк., сими 'цими' присл., сі 'ці' займ., оби 'аби' спол., вби 'аби' присл., хоть 'хоч' сполуч., най 'хай, нехай' част., айбо 'але' сполуч., тільки 'стільки' займ. вказ., кулько 'скільки' займ., лем 'лише' част., був 'був' дієсл., были 'були' дієсл., кіть 'якщо' сполуч., тоту 'цю' част., єдна 'одна' ., сього 'цього' займ., тот 'цей' част., айбо 'але' спол., были 'були' дієсл., тогди 'тоді' присл., сися 'ця' займ., тогудь 'того року' ., бізуно 'майже' частка.

Записані нами вище слова, не використовуються у сучасному літературному вжитку.

3.2 Частиномовна належність діалектизмів

У творах авторів яскраво представлено діалектизми, що мають різну частиномовну належність. На думку І. Білодіда, дієслова яскравіше передають динамічні картини реальної дійсності, іменники увиразнюють самі явища, а прикметники наголошують на якісній характеристиці цих явищ [8, с. 244].

За нашими спостереженнями, у творах авторів досить різноманітно функціонує діалектна лексика, яка належить до різних частин мови. Також неможемо не звернути увагу на особливі діалектні лексеми, значення яких можемо зрозуміти тільки за контекстом, і які не зафіксовані у словниках. Безпосередньо такі слова відтворюють колорит місцевого мовлення, і виформовують індивідуально-авторське багатство творів письменників.

Серед іменних частин мови виокремлюємо:

Іменники:

Лаба ‘нога’ ім. < уг. *láb* ‘т.с.’: Дужі лаби його впиралися в мармурову брилу, привезену гуцулами з Ділового (Дочинець 2012: 5);

пугар ‘склянка’ ім. < уг. *rohár* ‘т.с.’: Дротяною шерстю пса стікало вино, що окоренкуватий сивобродий пан, націдивши повні пугари майстрам, виплеснув з корчаги (Дочинець 2012: 5);

лайбик ‘жилетка’ ім. < уг. діал. *lajbi* ‘т.с.’: Десь за тиждень по тому хтось уночі зішкрябав золотий покрив- і пес запістрявів, як залежаний заячий лайбик (Дочинець 2012: 6);

гузеня ‘сідниці’ ім.: Якщо бовван не іржавів, то лише через те, що дітня голими гузенятами возилася на ньому (Дочинець 2012: 6);

цицьки ‘груди’ ім. ‘т.с.’: Хоча б ота – про замохнатілу вусату рибу з-під кольчинської греблі, ссе цицьки потопельниць... (Дочинець 2012: 9);

будар ‘вбиральня’ ім. ‘т.с.’: “Переповіш, Гафіє, газді най прийде і мій будар почистити” (Дочинець 2012: 14);

Газда ‘господар’ ім. < уг. *gazda* ‘т.с.’: “Переповіш, Гафіє, газді най прийде і мій будар почистити” (Дочинець 2012: 14);

хаща ‘ліс’ ім. ‘т.с.’: Доки вам, маловіри, можна заказувати не довбати камінь з дамби, не копати піщані ями в берегах, не рубати хащу над потічками?! (Дочинець 2012: 14);

отиць ‘батько’ ім. ‘т.с.’: Народила мене, як і всіх, жінка, та матері я не мав. А про вітця грішно й казати (Дочинець 2012: 16);

бавка ‘іграшка’ ім. ‘т.с.’: Вдома циганчатам буде бавка (Дочинець 2012: 21);

косиця ‘квітка’ ім. ‘т.с.’: “Воно так, бджола знає, з яких косиць мед збирати...Тож чекаємо твого розказу до роботи”(Дочинець 2012: 23);

тайстра ‘сумка’ ім. < уг. *táska* ‘т.с.’: Простолюд і вояцтво зігнали мостити греблю, одні носили в’язанки паліччя, інші тягали тайстри з піском (Дочинець 2012: 29);

хіть ‘бажання’ ім. ‘т.с.’: Розводив його в місці, підсипав толокна й носив той приварок Влені, бо мав до неї хіть (Дочинець 2012: 30);

перст ‘палець’ ім. ‘т.с.’: Я йому перст простягаю а він його зубами (Дочинець 2012: 31);

челядь ‘люди’ ім. ‘т.с.’: Двірна челядь позирає – хреститься: “Зміїний зносок. Ліпше б уже на світ не начадався” (Дочинець 2012: 29);

она ‘вона’ займ. особ. 3-ої ос. ‘т.с.’: У тій воді є велика риба, она так зогнулася, що узяла хвіст у пацу (Сенько 2003: 24);

гиртанка ‘горло’ ім. ‘т.с.’: Так і осталося воно у нього в гиртанці (Сенько 2003: 25);

богач ‘багач’ ім. ‘т.с.’: Пішов бідняк до багатого сусіди солому красти (Сенько 2003: 25);

звізда ‘зірка’ ім. ‘т.с.’: Коли паде звізда з неба, то вчені кажуть, що то метеорит (Сенько 2003: 26);

Дієслова:

Гойкати ‘кричати’ дієсл. ‘т.с.’: Торбачка Піші-Магда лизала собачий хвіст і гойкала, що то щире золото (Дочинець 2012: 5);

пилювати ‘спішити’ дієсл. ‘т.с.’: І він квапив-пилював Гошика висліпувати буквенні ряди (Дочинець 2012: 7);

сліпати ‘дивитися’ дієсл. ‘т.с.’: І він квапив-пилював Гошика висліпувати буквенні ряди (Дочинець 2012: 7);

сикати ‘сечити’ ім.: Та ще й на самих закрайках, аби нужників не треба робити, аби сикати прямо в воду, аби не копати колодязів, а просто з берега черпати – і худобі на пійло, і собі на юшку (Дочинець 2012: 14);

цоркати ‘стукати’ дієсл. ‘т.с.’: Своім бучком –мечем поцоркав об руді плитняки, один, другий, третій (Дочинець 2012: 10);

видіти ‘бачити’ дієсл. ‘т.с.’: Колись у Волохії я видів, як їх плетуть із верболозу, а затим обмашують глиною (Дочинець 2012: 16);

фіглювати ‘смішити’ дієсл. ‘т.с.’: Люди відходили трішки, притлумлювали горе, вже фіглювали (Дочинець 2012: 16); Бургомістер не пускав їх фіглярити на Піяц, то вони напинали шатро з барвистих пеленок на березі Латориці, коло винарні “Молоко русалки” (Дочинець 2012: 16);

позирати ‘дивитися’ дієсл. ‘т.с.’: Двірна челядь позирає – хреститься: “Зміїний зносок. Ліпше б уже на світ не начадався” (Дочинець 2012: 29);

напудитися ‘злякатися’ дієсл. ‘т.с.’: Очі напудилися більше, ніж коли Латориця міст забрала, а на ньому вози з людьми, що втікали від напасті в гори (Дочинець 2012: 30);

парадити ‘прикрашати’ дієсл. ‘т.с.’: правді, парадити би ся з старим, як прийде ввечур додому (Божук 2000: 156);

фітькати ‘свистіти’ дієсл. ‘т.с.’: Вже не буду більше пофітькувати за вами (Божук 2000: 162);

Прикметники:

Файна ‘гарна’ означ. ‘т.с.’: Над Маріку – не було файнішої в Карпатах (Сенько 2003: 29);

красний ‘гарний’ означ. ‘т.с.’: І Іван, її наречений, був красний, як сонце (Сенько 2003: 29);

виіртований ‘оброблений’ озн. ‘т.с.’: На виіртованому сіяли овес, ячмінь, жито (Сенько 2003: 93);

Прислівники:

Доста ‘досить, достатньо’ присл. ‘т.с.’: На чужака голос йому не треба було подавати, доста вицірити ікла і тріпнути лабою – аж порох закурився! (Дочинець 2012: 32);

много ‘багато’ присл. ‘т.с.’: Адам і Єва жили дуже довго. І було у них много дітей (Сенько 2003: 26);

днесь ‘сьогодні’ присл. ‘т.с.’: Коли будеш таким, як днесь, то я збудую тобі вічні палати (Сенько 2003: 56);

даколи ‘інколи’ присл. ‘т.с.’: Даколи вип’є й жаби та риби (Сенько 2003: 26);

домів ‘додому’ присл. ‘т.с.’: А з тим, що набиралося в полотнинку, бігла домів і скапувала мені в ротеня (Дочинець 2012: 29);

дгорі ‘догори’ присл. ‘т.с.’: Вун став пуд тополю, а вна пудняла голузки дгорі (Сенько 2003: 40);

майвисоко ‘найвище’ ‘т.с.’: Ту, що майвисоко стримить між іншими, назвали Стримбою (Сенько 2003: 60);

тогудь ‘того року’ ‘т.с.’: Вун ще тогудь до Ясіня просився до школи й плакав, а тепер вже наперед знаю, що не дасть м спокою, хоч вже доста великий хлопець (Божук 2000: 155).

ВИСНОВКИ

Отже, як можемо зазначити, що діалектизми у художньому мовленні виконують неабияку стилістичну функцію. Діалектна лексика може бути джерелом мовної експресії, передавати особливості мови героїв, їх стан, також допомагає передати місцевий колорит. Крім того, тексти художніх творів є джерелом вивчення світосприйняття носіїв діалекту, що свідчить про цінності, значущості, високої інформативності діалектного лексичного пласта в структурі твору.

Важливо підкреслити також, що після затишних роздумів про те, що діалектна мова є засміченням літературної і її потрібно викоринювати, то кінець ХХ – початок ХХІ століття все ж дало поштовх науковцям до переосмислення і розглянути діалектну мову як невід'ємним засобом спілкування людей.

Письменники, зокрема ті, чії твори ми опрацювали у нашій роботі, використовують діалектизми для того, аби відтворити колорит місцевого мовлення. Водночас це потужні джерела, що збагачують живе спілкування. У розмовному мовленні їх використовують як засіб вільної, невимушеної бесіди; у художньому мовленні в прямій мові – для створення мовної характеристики персонажа, для типізації характерів представників різних суспільних верств.

Можемо спостерігати у нашій роботі, що багатьох дослідників зацікавлює саме закарпатський діалект, тому що він є одним із найархаїчніших діалектів української мови. Змінювався закарпатський діалект залежно від регіону, чи то словацькі та чеські, чи то угорські, чи то німецькі, чи то румунські запозичення, та деякі з яких уже відмирають. Але як ми вже помітили, що найбільше у закарпатському діалекті – угорських запозичень, бо за останні кілька століть територія сучасного Закарпаття найбільше часу перебувала саме у складі угорських державних утворень. Протягом написання роботи ми опрацювали чимало літературних джерел. Найбільше ми зосередили свою увагу на творчості наших земляків М. Дочинця, М. Божук та І. Сенька, адже наше дослідницьке завдання полягало саме в опрацюванні їхньої творчості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аркушин Г. Л. Західнополіська діалектологія: навч. посіб. з регіон. діалектології для студ. спец. «Укр. мова і літ.». Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 256 с.
2. Бевзенко С.П. Українська діалектологія. К.: Вища школа, 1980. 246 с
3. Божук М. Я зберу той жар у пісню.../ передмова Л. Баботи, Д. Павличка. Літературно-краєзнавча серія «Люби своє». Ужгород : Гражда, 2009. 336 с.
4. В Ужгороді презентували історико-культурологічні нариси "Верховина. Волівщина-Міжгірщина". *Закарпаття онлайн*. 2017. URL: <https://zakarpattya.net.ua/News/168953-V-Uzhhorodi-prezentuvaly-istoryko-kulturolohichni-narysy-Verkhovyna.-Volivshchyna-Mizhhirshchyna-VIDEO>
5. Васьків М. Наративні особливості «Криничара» М. Дочинця: повчання через розповідь *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Випуск 1 (29). Ужгород, 2013. С. 25-29.
6. Вегеш А. Конотативне та функціональне наповнення літературно-художніх антропонімів у романі Мирослава Дочинця "Лис у винограднику" *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 2014. Вип. 19. С. 17-21.
7. Вегеш А. Конотативне та функціональне наповнення літературно-художніх антропонімів у романі Мирослава Дочинця "Лис у винограднику" *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 2014. Вип. 19. С. 17-21
8. Вегеш А. Символічні назви героїв у романі "Криничар" Мирослава Дочинця *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 2015. Вип. 20. С. 23-27.
9. Гурська Д. В. Біблійні паремії у мовотворчості Мирослава Дочинця як когнітивний засіб осмислення мовної картини світу *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта*. Серія : Філологічна. 2015. Вип. 12. С. 83-87
10. Дзендзелівський Й. Іван Огієнко як діалектолог і організатор діалектологічних досліджень // *Питання історії, української і слов'янських мов та культури*: Зб. доповідей і повідомлень / Упорядн. тому О. Купчинський Львів, 1997. С. 95-110
11. Долинська Л. Компаративний аналіз поезій Лесі Українки та Миколаї Божук. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2020 № 45 том 2. С. 167–169
12. Жила С. О. Панорама духовного життя українців за романом Мирослава Дочинця "Вічник" *Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Психолого-педагогічні науки*. 2016. № 4. С. 77-84.
13. Жила С. Уроки позакласного читання в системі літературної освіти старшокласників (за романом Мирослава Дочинця "Горянин. Води Господніх русел") *Українська література в загальноосвітній школі*. 2014. № 7-8. С. 48-53.

14. Іван Сенько : біобібліогр. покажч. : до 80-річчя від дня народження / уклад. : О.В. Бряник, Н.С. Лехман, Л.О. Мельник ; передм. : Н.П. Бездір, М.І. Демчик ; відп за вип. М.М. Медведь ; М-во освіти і науки України, ДВНЗ “Ужгор. нац. ун-т”, Філол. ф-т., Каф. слов’ян. філол. та світової л-ри, Наук. б-ка. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2017. 196 с. : іл.
15. Іван Сенько презентував книгу «Край карпатський очима етнолога». Освітній портал Закарпаття. 2019. URL: <https://osvita.uz.ua/ivan-senko-prezentuvav-knygu-kraj-karpatskyj-ochyma-etnologa/>
16. Іліаді О. І. Архаїчна лексика українських діалектів Закарпаття й реконструкція праслов’янського словника *Мовознавство*. 2011. № 1. С. 66-78.
17. Історичний словник українського язика / За ред. Є.Тимченка. Х.; К., 1930–1932. Т І. XXIV, 947 с.
18. Кобирилка Г. Прийоми й методи аналізу парокситонези на тлі вільного, рухомого наголосу в українських говірках *Українська мова*. 2016. № 2. С. 14-23.
19. Кондор М. Деякі особливості говірки с. Холмовець Закарпатської області *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія : Філологія. Соціальні комунікації. 2013. Вип. 2. С. 36-44. –
20. Лизанець Петро. Діалектологія як наука сучасного модерного мовознавства // *Діалектологічні студії*. 3. Збірник пам’яті Ярослави Закревської. Львів, 2003. С. 247-256
21. Матвіяс І. Г. Засади української діалектології / І. Г. Матвіяс // *Мовознавство*. 2000. № 1. С. 3–9.
22. Мирослав Дочинець здобув Шевченківську премію з літератури. Варош. 2014. URL: <https://varosh.com.ua/noviny/miroslav-dochinec-zdobuv-shevchenkivsku-premiyu-z-literaturi/>
23. Монахова Т. В. Українська діалектологія : [навч. посіб. для студ. вищих навч. закл.] / Тетяна Василівна Монахова. Миколаїв : Вид -во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. 128 с.
24. Науковець, учитель, мудрець... Штрихи до портрета ювіляра Івана Сенька *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія : Філологія. 2017. Вип. 2. С. 87
25. Німчук В. В. Закарпатський говір // *Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [веб-сайт] / гол. редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=14618*
26. Німчук В. В. Закарпатський говір // *Українська мова. Енциклопедія*. Видання третє, зі змінами і доповненнями / Німчук В. В. К., 2007. С. 197–199.
27. Панькевич І. Українські говори Підкарпатської Русі і сумежних областей: Звучня і морфологія. Прага, 1938. Ч. І. 549 с.

28. Печаль і радість Миколаї Божук. *Слово Просвіти*. 2017. URL: <http://slovoprosvity.org/2017/07/14/pechal-i-radist-mykolaji-bozhuk/>
29. Прокопович Л. Діалектна лексика в романі Мирослава Дочинця "Мафтей" *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія : Філологія (мовознавство). 2019. Вип. 29. С. 112-121.
30. Прокопович Л. С. Тенденції та специфіка вияву змін сакральних лексем у романі Мирослава Дочинця "Мафтей" *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія : Філологія. 2018. Вип. 1. С. 48-53
31. Розман І. Діалектне середовище Закарпаття та його вплив на культуру мовлення майбутніх педагогів *Гірська школа Українських Карпат*. 2018. № 18. С. 123-126
32. Сабадош І. Закарпатські діалектизми як матеріал для відтворення мовної старовини // *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 2012. Вип. 17. С. 51-62.
33. Сабадош І.В. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. Ужгород, 2007. 480 с.
34. Савчук Н. Асоціативна й метонімічна мотивація в лексиці українського закарпатського діалекту: семантико-когнітивний аспект *Філологічний часопис*. 2019. Вип. 1. С. 104-110.
35. Самійленко С.П. Іменник // *Історія української мови: Морфологія* / С.П. Бевзенко, А.П. Грищенко, Т.Б. Лукінова, В.В. Німчук та ін. К., 1978. С. 16-128
36. Сверстюк Є. Книга джерельна/ Є. Сверстюк// *Літературна Україна*. 2011. 24 листопада. № 45. С.4.
37. Сердега Р. Л. Українська діалектологія : [навчальний посібник] / Р. Л. Сердега, А. А. Сагаровський. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 156 с
38. Словарь української мови: У 4 т. / За ред. Б.Грінченка. К., 1958–1959. Т. 1–4.
39. Словник української мови / за ред. І. К. Білодіда. т. I–XI, К., 1971-1980.
40. Словник української мови: В 11 т. К., 1970–1980. Т. I–XI.
41. Теребус Р. М. Функційне навантаження власних назв у романах Мирослава Дочинця "Криничар" та "Вічник" *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Сер. : Філологічні науки (мовознавство). 2017. № 8(2). С. 110-113.
42. Українські закарпатські говірки: Тексти / Упор. О. Ф. Миголинець, О. Д. Пискач. Ужгород, 2004.
43. Фаріон І. Д. Мовна норма: знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей) : монографія. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. 332 с.
44. Хланта І. В. Божук Миколая // *Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [веб-сайт]* / гол. редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ:

Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL:
http://esu.com.ua/search_articles.php?id=36037

45. Чабаненко В.А. Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини: У 4 т. Запоріжжя, 1992. Т. 1–4
46. Чопей Л. Русько-мадярський словарь. Будапешт, 1883. XLVI, 440 с.
47. Яцканин І. Україна видає. *Журнал «Дукля» (Пряшів)*, 1998, № 6, С.80
48. Сучасна українська літературна мова. Стилїстика / За заг. ред.І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1973. – 588 с